

**ZSÁMBÉK LAKOSSÁGÁNAK ÉLELMISZER-ÖNELLÁTÁSÁNAK, AZ
ÖKOLÓGIAI GAZDÁLKODÁS NÉPSZERŰSÉGÉNEK, ÉS A HELYI
KISTERMELŐK TÁMOGATÁSÁNAK FELMÉRÉSE**

Kádár Réka Katalin

Kertészmérnök BSc szakdolgozat

Készült az Agroökológiai és Ökológiai Gazdálkodási Tanszéken

Közreműködő tanszék(ek): _____

Tanszéki konzulens: Gál Izóra

Konzulens(ek):

Bírálok: _____

Budapest, 2023.11.10.

tanszékvezető/szakirányfelelős

konzulens

Tartalomjegyzék

I.	BEVEZETÉS ÉS CÉLKITŰZÉS	3
II.	IRODALMI ÁTTEKINTÉS	5
1.	Ökológiai gazdálkodás és az élelmiszer-önellátásra való törekvések	5
1.2	Külföldi kitekintés	5
1.3	Hazai minták	6
2.	Budapest agglomerációja	12
3.	Zsámbék	13
1.3	Zsámbék elhelyezkedése	13
1.4	Zsámbék klímája és talaja	14
1.5	Zsámbék növény- és állatvilága	17
3.4	Zsámbék népességalakulása	18
3.5	Zsámbék mezőgazdaságának alakulása	20
3.6	Zsámbék településszerkezete, önkormányzati földjeinek hasznosítása, településfejlesztési víziói	
III.	AZ ÉLELMISZER-ÖNELLÁTÁS	25
IV.	ANYAG ÉS MÓDSZER	28
V.	A KUTATÁS EREDMÉNYE	30
1.	Az önkormányzat, a Premontrei Női Kanonokrend és az egyházközség törekvései az elkészített interjúk alapján	30
1.1	Az önkormányzat kezdeményezései	30
1.2	A Premontrei Női Kanonokrend és az egyházközség szerepe	34
2.	A kérdőíves felmérés eredménye	40
1.1	A kitöltők általános jellemzése	40
1.2	A zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény termesztés népszerűsége, önellátás	42
1.3	Az ökológiai gazdálkodás ismerete	44
1.4	Kistermelők támogatása	46
1.5	Kezdeményezésekre való igény	47
VI.	KÖVETKEZTETÉSEK	49
VII.	JAVASLAT	50
VIII.	ÖSSZEFOGLALÓ	50
X.	FELHASZNÁLT IRODALOM	52
XI.	ÁBRAJEGYZÉK	54

I. BEVEZETÉS ÉS CÉLKITŰZÉS

Az utóbbi pár évben több nehézség, válság sújtotta társadalmunkat, országunkat, és a világot. Gondoljunk csak a 2008-as gazdasági válságra, vagy a 2020-ban kezdődő COVID19 vírus okozta pandémiára, vagy éppen a 2022-ben a szomszédunkban az évek óta tartó feszültség kirobbanásaként az orosz-ukrán háborúra. Ezek az események mind-mind gondolkodásra intenek minket. *„Sokan bizonyára tisztában voltak azzal, hogy mekkora veszélyt jelent az erőmű közelsége, de kétlem, hogy bármelyikük is a reaktorok leállítását óhajtotta volna. Csernobil hatalmas kincset: kényelmes életet jelentett nekik.”* (Attenborough & Hughes, 2020, old.: 11)

David Attenborough szemléletes hasonlatot mutat nekünk, azzal, hogy Csernobil tragédiáját párhuzamba állítja az egyre fokozódó ökológiai katasztrófával: megéri-e fenntartani a globalizációra, urbanizációra, profit maximalizálásra szakosodott társadalmunkat, gazdaságunkat? Nem lehet, hogy a mostani orientációnknak jóval nagyobb a kockázata hosszabb időtávlatra nézve, mint amekkora a most okozott kényelem és biztonságérzete? A tudományban sorra jelennek meg a klímaválsággal, népességrobbanással, egyre szélsőségesebb természeti katasztrófákkal foglalkozó munkák, tanulmányok. Létrejötték új tudományágak, mint például a humánökológia, környezeti szakpszichológia, vagy a vallások képviselőiben a teremtésvédelem. Mindezen tudományok feltételezhetően a 21. században fogják fénykorukat élni, mivel a globális problémákra való reakciót nem lehet tovább halogatni, egyértelműen elérték a mindennapi életünket. A legideálisabb esetben pedig a tudományok megelőzik a valós cselekvést, adatokat, módszereket, irányokat mutatva a vezetőknek, a lakosságnak, illetve az egyéneknek egy élhető és fenntartható jövőért.

A mezőgazdaságban is elindult egy új irányzat, amely külső szemmel – pusztán laikusként a módszereket tekintve – visszafejlődésnek tűnhet, pedig egy tudatos perspektívaváltás történt. Az ökológiai gazdálkodás, a permakultúra, az erdőkertek, az okosabb hely-tér-idő kihasználás tapasztalatokra, kísérletekre épül és egyre több publikáció is születik hitelességük bizonyítására. Fontos kiemelni, nem cáfolják ezek az elvek az innovációt, továbbá pont, hogy erősebben beépítik rendszereikben, a lényeg viszont nem torzulhat: a cél a Föld népességének élelmiszer ellátása a természet és a környezet rombolása nélkül, illetve lehetőség szerint az eddig felborult természeti rend és a biodiverzitás visszaállítása.

Szaktervezésben Zsámbékot, mint egy Budapest agglomerációjához tartozó, folyamatosan fejlődő és növekvő kisvárost vizsgálom meg. Sokan a '90-es, és a 2000-es

években azzal az álommal költöztek ki ide Budapestről, illetve jöttek fel ide vidékről, hogy itt érvényesül a főváros közelségéből adódó fejlett infrastruktúra, rengeteg munka- és szórakozási lehetőséggel, a vidékies, természetközeli, kertesházás, esetleg kisléptékű gazdálkodó életvitellel. Megfigyeléseim szerint a zsámbéki felnőtt lakosság számára fontos a kertművelés, a hobbiszintű zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény termesztés, sok időt töltenek a természetben, felelősségüknek érzik a település természeti értékeinek védelmét. Érzékenyek a társadalmi és környezeti problémákra, nyitottak új, jövőbe mutató irányok, elvek megismerésére. Módjukban áll támogatni a helyi kistermelőket, a helyi piacok és egyéb kézműves vásárok nagy népszerűségnek örvendenek évtizedek óta. A lakosság nagy részének anyagi helyzete és jövedelme lehetővé teszi, hogy valós alternatívaként tekintsen egy 20-30%-kal drágább, de egészségesebb, vagy épp helyből származó élelmiszer megvásárlására.

Ezen megfigyelésem alapján fogalmazódott meg szakdolgozatom célja, miszerint szeretném valós adatokkal alátámasztani, hogy Zsámbék lakosságának a városiasodás ellenére fontos a háztáji, kiskerti zöldség-, gyümölcs-, gyógy- és fűszernövénytermesztés, továbbá preferálják az ökológiai (bio-)gazdálkodásból, illetve a helybéli kistermelőktől származó élelmiszereket. Ennek felméréséhez egy kérdőívet készítettem, melynek kitöltésére Zsámbék 18 éven felüli, állandó lakcímmel vagy bejelentett tartózkodási címmel rendelkező személyeit kértem. Célom, hogy a nagyságrendileg 5800 fős (KSH, Helységnévtár, 2023) lakosságának minimum 3 %-a kitöltse kérdőívemet, akik a fent említett kritériumoknak is megfelelnek. Vizsgálat alá vetem a Zsámbéki Premontrei Női Kanonokrend gyógy- és fűszernövény kertjét, amely egy jó mintaként szolgál egy már működő, a település számára teákat és fűszereket készítő projektről. Továbbá ismertetem a zsámbéki római katolikus egyházközség által három évvel ezelőtt telepített gyümölcskert létrehozásának indítékait, jövőbeli funkcióit. Ahhoz, hogy körbemutató képet prezentálhassak a település adottságiról, lehetőségeiről, elengedhetetlen, hogy a helyi területrendezési viszonyokról és az önkormányzat jelenlegi munkájáról, illetve jövőbeli elképzeléseiről, terveiről, a zsámbéki mezőgazdasággal foglalkozó cégekről is kutatást végezzek.

Úgy gondolom, hogy Zsámbék adottságai és népességének hozzáállása alapján példaként demonstrálhatná, hogy milyen lehetőségei vannak egy kisvárosnak, ha élelmiszerellátását – kiváltképp a helyben megtermelhető zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény – a fenntarthatóságot, a kisebb környezeti terhelést és az önellátást szem előtt tartva szeretné megvalósítani. Eredményimmal ezen feltételezéseket szeretném igazolni, vagy adott esetben cáfolni.

II. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

1. Ökológiai gazdálkodás és az élelmiszer-önellátásra való törekvések

A két fogalom definíciója:

Ökológiai gazdálkodás: elvekre, szabályokra alapozott gazdálkodási forma, melynek fő célja olyan élelmiszer-előállítás, amely nem terheli a természeti környezetet, különösen figyel az állatok mentális és fizikai jóllétére, szem előtt tartja a fenntarthatóságot. Emellett tiltja a szintetikus növényvédőszeret, talajjavítókat, hozamfokozókat, hormonkészítményeket és egyéb mesterséges állatgyógyászati készítményeket, illetve a termelés, a feldolgozás és a kereskedelem teljes ideje alatt szigorú ellenőrzést alkalmaz. (NÉbiH, 2022) Fontos azonban kiemelni, hogy az ökotermékek levegőtől és talajvíztől való szennyezettségét nem lehet teljes mértékben garantálni.

Élelmiszer-önellátás: saját célra történő élelmiszer-termelés, -előállítás, -feldolgozás az egyén (vagy családra, közösségre, településre nézve) élelmiszerigényeinek kielégítése érdekében.

1.2 Külföldi kitekintés

A mezőgazdaság több ezer éve határozza meg nemzetek létrejöttét vagy bukását, társadalmak fennmaradását; fejlesztésének állandó növekedése, termelési stratégiáinak folyamatos változása alapozta meg az adott kor embereinek életszínvonalát, innovációs lehetőségeit. Azonban a radikális népességnövekedés következtében 2040-re az élelmiszertermelést a mostanihoz képest 70%-kal kéne növelni ahhoz, hogy az emberi populációt el tudja látni. A mai termelési szint mellett is még 720-811 millió (2020-as adatok alapján) ember éhezik a Földön. (United Nations, 2023) Tovább nehezíti a helyzetet, hogy mindezt úgy kellene elérni, hogy további földterületek nem kerülhetnek (természet és környezetvédelmi okok miatt), illetve nem tudnak (nem művelhető területek) művelés alá kerülni, ellenben a mostanihoz képest kevesebbet hasznosítson a mezőgazdaság az édesvízkészletekből. (Szűcs, 2018) A fejlődő országokban a mezőgazdaságba való befektetések rendkívül ösztönzően hatnak a fejlődésre, mivel a mezőgazdaság és az élelmiszeripar gazdasági növekedése a szegénység megszüntetését segíti elő és növekszik az élelmezésbiztonság színvonala. (Szentés et al., 2006) Ennek ellenére a fejlett országok

mezőgazdasága a többi szektor magas színvonala ellenére sem éri el azt a technológiai szintet, ami maximalizálhatná az ország élelmiszertermelését. A hagyományos földhasználat mára nem felel meg azon követelményeknek, amelyek magasabb termelési mennyiséget várnak el a talaj további romlásának elkerülése – illetve lehetőség szerint javulása – mellett. A vegyszeres kezelésektől a világ mezőgazdasági területének 1/3-a erodálódott. (Alternatív Energia, 2015)

Az ökológiailag racionális földhasználat – mint új dimenzió – alapja az összhang, amely a termelt növények és a természeti körülmények, illetve a hozzáadott munka minősége és a természeti tényezők teljesítőképessége között áll fenn. (Pusztay, 1990)

A 20-as, 30-as években kezdődött a mezőgazdaság strukturális változása, melynek jellemzői az intenzív irányzatok, iparszerű állattenyésztés és növénytermesztés a népesség robbanásra adott válaszként, termésmennyiségek növelése, kemikáliák általános használata, új fajták megjelenése, GMO kidolgozása, majd aztán az 50-es évektől ökológiai szempontok teljes figyelmen kívül hagyása a profitmaximalizálás érdekében. Mindezek megalapozták az ökológiai gazdálkodás kialakulását a 70-es és 80-as évektől, amely válaszként jelentkezett nem csak az élelmiszertúltermelésre, az egyre romló élelmiszerminőségre, hanem a biodiverzitás és a talajok tragikus és gyors romlására is. Mostanra az új koncepciókat, mint a precíziós gazdálkodás, a vízgazdálkodás erősebb fókuszba állítása a mezőgazdaságban, többek között aszály-monitoring és aszály-előrejelző rendszerek kiépítésével, elkerülhetetlen bevezetni a versenyképes és fenntartható agráriumért. A FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) élelmiszerügyi és mezőgazdasági világszervezet így határozza meg a fenntartható mezőgazdaság alapkövetelményeit: növelnie kell az élelmiszer előállító rendszerekben a termelékenységet, a foglalkoztatottságot és a gazdasági értéknövelést; legyen képes javítani a lakosok és a közösségek megélhetését, továbbá az ökoszisztémákkal tűrőképességét; gazdagítsa a természeti erőforrásokat; és a kormányzatoknak cselekvőképesnek kell lenniük az új kihívásoknak. (FAO, 2023)

1.3 Hazai minták

Magyarország lakosságának 35,5 % -a él nagyvárosokban, 33,7%-a kisvárosokban és agglomerációs területeken, és 30,7%-a vidéken. Azonban, ha e lakosoknak az ország területén való eloszlását nézzük, merőben eltérő arányokat láthatunk. A városban lakók csupán 4%-án, a kisvárosokban és agglomerációban élők 23,8%-án, a vidékiek pedig 72,1%-án élnek országunk területének. (European Commission, 2021) Az ország lakosságának 2/3-a városias

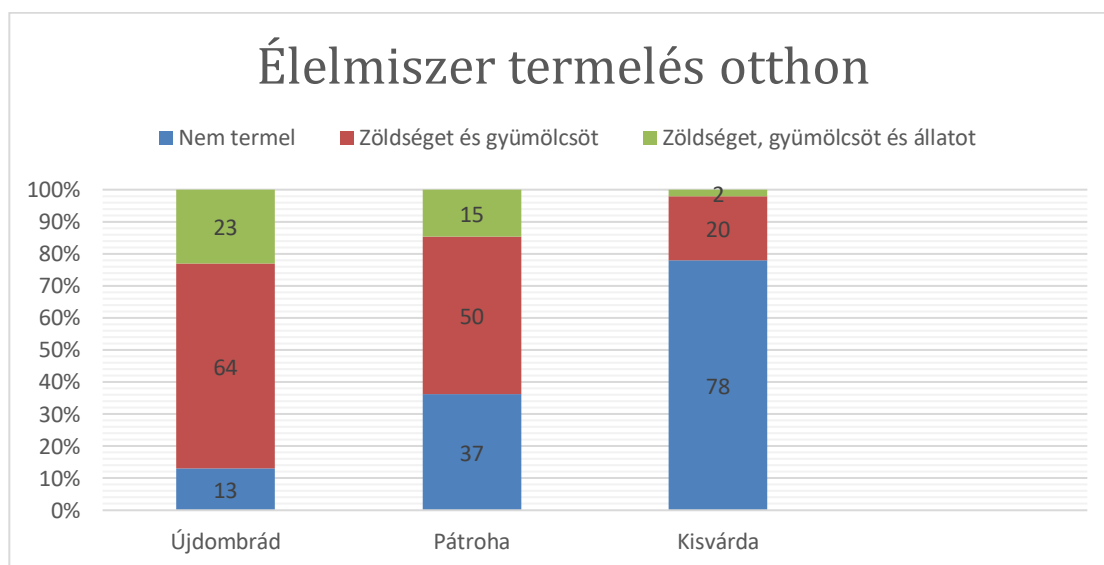
környezetben él, amely arány azóta is növekedben van. A városokban hazai keretek között elmondható, hogy magasabb életszínvonalat képviselnek az ott élők a bővebb munka-, közlekedési-, szociális lehetőségeknek köszönhetően. Mindez magával hozza korunk népszerű „trendjeit” az élelmiszer fogyasztással kapcsolatban, megjelentek tudatos vásárlói rétegek, akiknek a szemében a minőség, az egészség, vagy épp a fenntarthatóság, mint szemlélet jelentősen felértékelődött. A keresleti piac húzó hatása adott lehetőséget az alternatív mezőgazdasági irányok fejlődésének hazánkban is. Érdekes tény, hogy Közép-Kelet-Európában a 90-es évek végére a szomszédos országainkban – Csehország és Szlovákia – nagyobb volt az ökológiai gazdálkodás alatt álló területek nagysága, pedig eredetileg Magyarországon honosodtak meg az elvek. (Hegedűs, 2012)

Fontos azonban leszögezni, téves út, ha csakis szélsőséges lehetőségekben, elvágólagosan vagy iparszerű, konvencionális termesztésről vagy a permakultúráról beszélünk, ha az agrárium fejlődését vizsgáljuk. Ezek termesztési irányok, módszerek, de a szegmensnek inkább elvekre és célokra van szüksége, amelyre a technológia és a tudomány válaszként újabb és újabb stratégiákat tud építeni. Továbbá a fenntartható agrárgazdaságot nem is előremutató jellemezni az ökológiai, társadalmi, kulturális és gazdasági tényezők nélkül. *„Az agrár- és vidékfejlesztés fenntartható komplex és dinamikus rendszere a fenntartható mező-erdőgazdasági termelésből, a fenntartható gazdálkodási rendszerekből, a fenntartható vállalkozásokból, a fenntartható vidékből és a fenntartható településekből tevődik össze.”* (Csete, 2005) Csete László cikke alapján az alkalmazkodási stratégia, a minőségi termék-előállítás, és a piaci versenyképesség biztosíthatja a fenntartható mezőgazdasági termelés, a vállalkozás és a gazdálkodási rendszer jövőjét, és együttműködésükkel serkentik a vidék és a települések fenntarthatósági átállását. Azonban a mai napig akadályozza a folyamat előremenetelét a tőkehiány, a szakismeret hiány, a bizalom és az együttműködés hiánya, pénzszerzési és információszerzési képességek hiánya, vagy épp a politikai fókuszterelés. (Csete, 2005)

A fenntartható mezőgazdaságtól részben függetlenül a társadalomnak a globális katasztrófákra, vagy események miatti kiszolgáltatottságra is válasz lehet, ha egy település önellátásban gondolkodik. Arról, hogy egy fő vagy egy család miképp lehet önellátó, számos példát láthatunk már, továbbá újonnan szerveződő közösségek, települések is építkeznek arra az elképzelésre – későbbiekben remélhetőleg tényre –, hogy képesek élelmiszer szükségleteiket önmaguknak előállítani. Azonban kevés a tapasztalat a már meglévő községek fejlődési, átállási lehetőségeiről. Ebben az esetben sem elvárható, hogy a változás a közigazgatásra háruljon, a feladatot a lakosságnak ugyanolyan arányban fel kell vállalnia a produktív

eredmények elérése érdekében. És a kérdés még tovább bonyolódik, ha nem is falvaktól, hanem esetleg komolyabb infrastruktúrával, nagyobb népességgel rendelkező városoktól szeretnénk előrelépést elérni. Ehhez természetesen mindenekelőtt kutatásokat kell végezni az igényekről, a jelenlegi nehézségekről, adottságokról, hogy abból kellő dokumentáció készülhessen, megalapozva a fejlődés reális lehetőségeit.

Hazai tekintetben kevés kisváros vonatkozásában végeztek kutatást élelmiszer-önellátásról, azonban már erre is találunk példát. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében Rétköz kistájon fekszik Kisvárdra város 17093 fős lakosságával. (Besenyő et al., 2022) A folyóiratcikk eredményei alapján készült 1. ábrán látható Kisvárdra lakosságának élelmiszer termelésének saját kertben/gazdaságban való megoszlása, összehasonlítva a térség két másik, eltérő lélekszámú településével, Újdombráddal (700 fős) és Pátrohával (3139 fős). (Besenyő et al., 2022)

1. ábra Élelmiszer termelés otthon. Forrás: Besenyő et al. 2022. alapján saját szerkesztés, 2023

A fenti megoszlás reprezentálja a feltételezést: az urbanizáció jelentősen negatív hatással van a kiskert, önellátó gazdálkodásra.

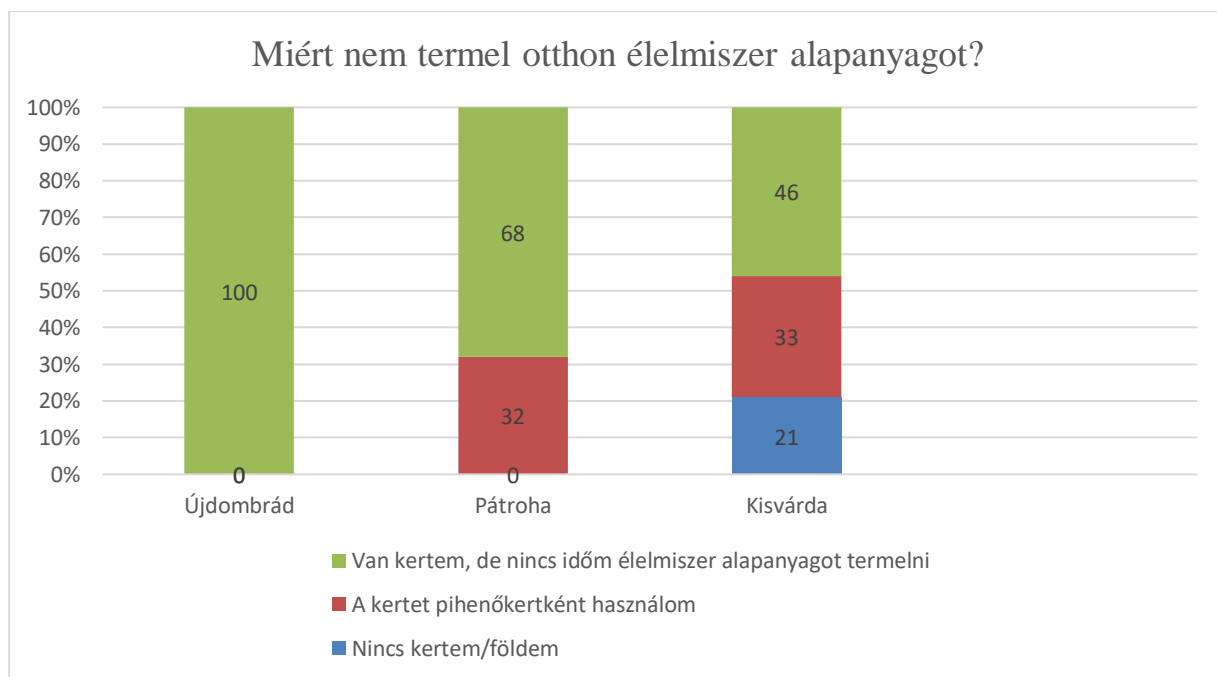
Szemléletes megfigyelni az adott települések otthoni zöldség- és gyümölcs-termesztésének arányát korosztályokra vetítve.

	Újdombrád	Pátroha	Kisvárdra
25-39 évesek	32%	44%	10%
40-59 évesek	37%	20%	27%
>/=60 évesek	32%	36%	63%

2. ábra: Az otthoni zöldség- és gyümölcs-termesztés aránya korosztályok szerinti bontásban az egyes településeken (N=79),
 Forrás: Besenyő et al. 2022

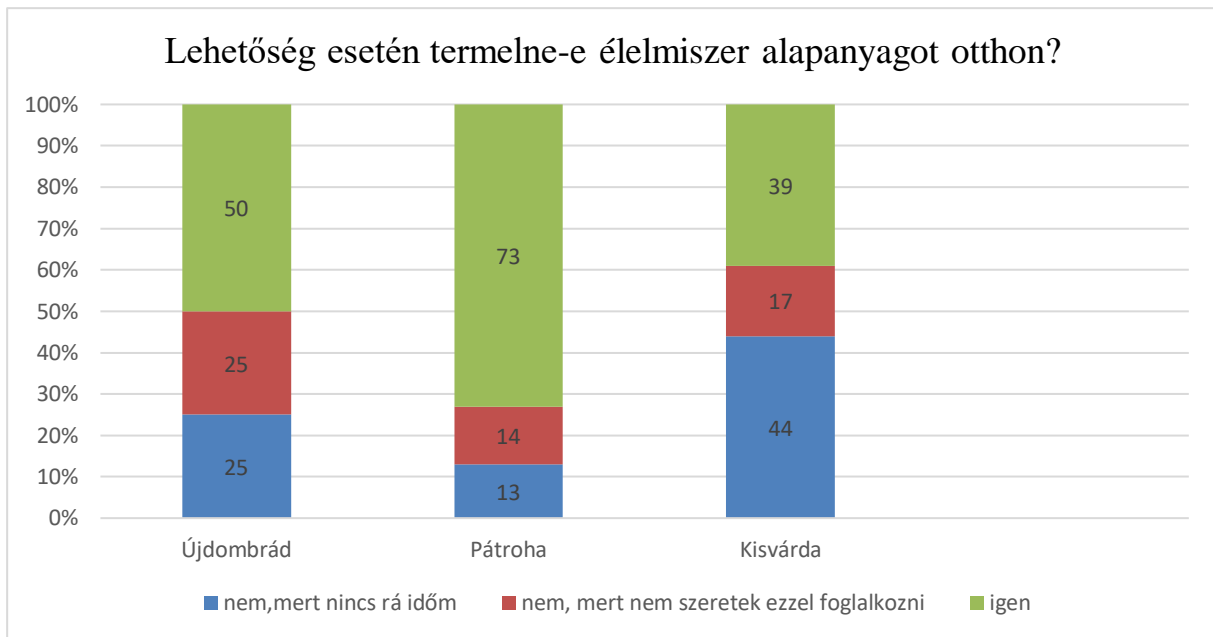
Mint láthatjuk, a mára városként működő Kisvárdán az idősebb korosztály körében dominál az otthontermesztés, míg a fiatalabb generációknál nincs fókuszban a lehetőség. Ezzel szemben Pátrohán egyértelműen a 25-39 év közöttiek a mérvadók, illetve Újdombrádon pedig nagyságrendileg egyenlően oszlik meg a három korosztály aránya a kiskerti termesztők között.

Fontos kiemelni, hogy a kutatás alapját képezte, hogy e három településen a feltételek teljes mértékben lehetőséget biztosítanak az otthoni élelmiszertermelésre, illetve az önellátásra, azonban a lakosság ezt nem használja ki a legtöbb esetben. Ennek lehetséges okait vizsgálva a kutatás az alábbiakra jutott:

3. ábra Miért nem termel otthon élelmiszer alapanyagot? Forrás: Besenyő et al. 2022 alapján saját szerkesztés, 2023

Az első kérdésre, hogy miért nem termel otthon élelmiszer alapanyagot, a nem városi települések esetében fel sem merült a válaszok között, hogy ne lenne kertlehetőség, egyértelműen a „van kertem, de nincs időm élelmiszer alapanyagot termelni” válasz határozta meg az eredmények kimenetelét. Az, hogy a kert hiánya okozza a problémát, egyedül Kisvárdá esetében merül fel, de itt is csak 21%-ban. Szemléletes, hogy Újdombrádon a kert pihenőkertként hasznosítása, mint termesztést kizáró tényező, nem merült fel. Okai lehetnek, hogy feltételezhetően nagyobb kertrésszel rendelkeznek az itt élők, emiatt az élelmiszertermelés és a pihenőkert nem térbeli akadályok miatt nem zárja ki egymást.

4. ábra Lehetőség esetén termelne-e élelmiszer alapanyagot otthon? Forrás: Besenyő et al. alapján saját szerkesztés, 2023

A második kérdésnél meglepő, hogy Újdombrád településen a legmagasabb azoknak az aránya, akiknek a feltételek ugyan adottak, de nem szeretnék élelmiszer alapanyag termesztéssel foglalkozni. Az, hogy a kertet pihenőkertként hasznosítják, illetve, hogy nem termelnek otthon, ennek az aránya a település méretével és lakosság számával növekszik, de még így se olyan meghatározó akadály, mint az időfaktor, amelyet a zöldség-gyümölcsstermesztés igényel. Egyértelműen elmondható, hogy a fiatalabb korosztály is nyitott az élelmiszerönellátásra, és ezzel érdekes kérdéseket vet fel, hogy miképp lehetne a „szeretnék termeszteni, de nincs rá időm” problémára válaszokat nyújtani.

A vizsgálat a 2020-as év utolsó negyedében zajlott, tehát az eredmények azóta a COVID-19 pandémia és a globális energiaválság hatására egészen biztosan mást mutatnának mostanra. A kutatás feltételezte, hogy a Kisvárdá városában lesz kevésbé, illetve az idősebb korosztályra lesz jellemzőbb az élelmiszer-önellátás, amely feltételezést a kutatás alapvetően igazolt is. Azonban szignifikánsan jelentkezik az igény és a kedv az otthoni termesztésre, egyértelműen a fiatalabb generációk körében is. Az időközben adódott világesemények feltételezhetően még inkább növelték-e tendenciát, amelynek szélesebb körű vizsgálatát és aktuálisságát egyre kevésbé lehet hanyagolni vagy épp megkérdőjelezni. (Besenyő et al., 2022)

Érdekes e tanulmány mellé egy alapjaiban eltérő, a kérdést épp az ellenkező irányból bolygató példát hozni. Gyűrűfű egy Baranya megyei kis zsákfalú, amelyet 1970-ben hagyott el utolsó lakosa, így ítélve pusztulásra évtizedekre az otthagyt házakat, épületeket, gazdaságokat. Azonban mára Gyűrűfű lett a hazai „ökofalvak” egyik kiemelkedő, működő mintája, ugyanis 1991-ben Borsos Béla és Kilián Imre közös munkájaként megalapozták itt az

első magyarországi ökofalu koncepcióját. (Gyűrűfű, 2023.) Egyértelműen egy alulról szerveződő kezdeményezést láthatunk, ahol a két alapító a fenntarthatóságra, a biodiverzitás megőrzésére, tájgazdálkodásra és tájhasználatra fókuszálva egy permakultúras településszerkezetet vízionált, majd kezdett megtervezni és kivitelezni. A fenntartható fejlődésnek (definíciójának tekintjük az alábbi megfogalmazást: „A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.” (ENSZ, 1987)) és az alkalmazott ökológia tudományának ötvözéséből egy, a gyakorlatban megvalósított településmodell volt a cél, ahol az ember és a környezeti elemek kapcsolata az alappillér. „Az ökofalu nem megváltója az elvárosiasodott civilizációnak, csak vágya és lelkiismerete.” (Dunai, 1998) Tervezési alapelveiket a meglévő adottságokra való támaszkodás vezette. A „régí Gyűrűfű” vizsgálata, környezeti tényezők, lehetőségek felmérése és a területrendezés, az energiaellátás tervei, a permakultúras termelés realitása és gyakorlatba állítása, víz- és hulladékgazdálkodás kialakítása indították el a település újraértelmezett megvalósítását. Fontos megnéznünk a jogi létezésének kereteit, Gyűrűfű részönkormányzatként működik a szomszédos Ibafa település önkormányzatával, közös földhasználati alapítványként vannak bejegyezve a földek, és indítványozva a projektek. Bár e közös földhasználatot a mai napig jogszabályi nehézségek terhelik, a földviszonyok és birtokviszonyok végleges rendezésére még nem találtak lehetőséget. E tekintetben megállapításuk, hogy az EU-s agrárpolitika elveiben már megfogalmazza az ökológiai gazdálkodás, a fenntarthatóság, és biodiverzitás megőrzés elveinek fontosságát, gyakorlatban a jogszabályi háttér nem biztosítja, illetve megnehezíti a Gyűrűfűhöz hasonló ökofalvak létrejöttét, és a közös földhasználatú mezőgazdaság elterjedését. (Borsos, 2007) Kompromisszumba ütköztek e kezdetleges terveikkel, mikor is a vezetékes villany bevezetése mellett döntöttek. Eredményességük igazolható a lakosok számának növekedésével, munkalehetőségek biztosításával, szociális ellátás (iskola, orvosi ellátás stb.) észszerű működtetésével. További céljaik az erdők hasznosításának átgondolása, a helyi biodiverzitás felmérésének folytatása, a tervekben már megfogalmazott, azonban a gyakorlatba még nem átültetett elemeinek megvalósítása, továbbá nemzetközi együttműködések kiépítése, angol-magyar publikációk készítése a tapasztalataikról, eredményeikről.

„Talán kijelenthető, hogy az ökofalu mint a fenntartható települési modellek egyike, egyszer majd elfoglalja helyét a magyarországi települések hálózatának változó mintázatában.” (Borsos, 2007)

2. Budapest agglomerációja

Definíció alapján azokat a településcsoportosulásokat nevezzük agglomerációnak, ahol a gazdasági, kulturális, kommunális és infrastrukturális szolgáltatások között erős, összefüggő kapcsolat alakul ki a központi település és a környezetében lévő települések között. (Szabó, 2021) Budapest agglomerációja, amely egyben hazánk legnagyobb agglomerációs régiója, a fővárossal együtt 81 települést foglal magába. Kialakulása a 19. században kezdődött, konkrét eseményhez kötve 1873-ban Pest, Buda, és Óbuda egyesítésével, majd a 20. században a harmadik ipari forradalom hatására a növekvő és urbanizálódó népesség centralizálódni kezdett az immáron végleges országközponttá váló Budapesten. 1950 „Nagy-Budapest” létrejött, amikor is 7, addig önálló várost és 16 további települést csatoltak hozzá. (KSH, Agglomerációk, településegységek, 2014) Ez jelentette a szuburbanizáció (migráció a nagyobb városokból a környező kisebb településekre) kezdetét, melynek szerepe igen jelentős a mai napig, azonban következtethetünk rá, hogy annak erőteljesebb periódusa az elmúlt évtizedben lezárult. (Szabó, 2021)

2013 év eleji adatok alapján 1 millió 736 ezer ember élt Budapesten, az agglomerációban 806 ezer, tehát összességileg elmondható, hogy 2 millió 542 ezer embernek, nagyságrendileg az ország népességének negyedének nyújt otthont Budapest és a környező régióban lévő települések együttesen. (KSH, Agglomerációk, településegységek, 2014) 5 %-kal növekedett az agglomeráció népessége 2001 óta, mialatt az ország népessége fogyott, ezzel alátámasztva az általános feltételezést, miszerint az agglomerációk jelentősége továbbra is egyértelműen erősödik. A születések száma a 20. században az éves felmérésekben a településegységeken többször meghaladta a halálozások számát, szemben a főváros helyzetével. (KSH, Agglomerációk, településegységek, 2014) Természetesen következtethetünk a kisgyermekesek, nagycsaládosok magasabb arányára a térségben.

Mint ahogy a budapesti agglomeráció lakossága jelentős hányadot ad ki az ország lakosságából, úgy az itteni működő vállalkozások aránya is jelentős, 37%-a az országos vállalkozások számának. Ez a szám 2001 óta folyamatosan nő, és míg a fővárosban csak 7,5%-kal, addig az agglomerációban 33%-kal. Érdekesség, hogy ez az adat éppen Tök, Zsámbékkal összenőtt szomszédos település esetében nem igaz, ellenben a mezőgazdasági tevékenységű vállalkozások aránya éppen itt és Alsónémedin a legnagyobbak. (KSH, Agglomerációk, településegységek, 2014) Alapvetően, ha a foglalkoztatási helyzetet figyeljük, a foglalkoztatottak népéségen belüli aránya 44% volt, ami magasabb az országos átlagnál, a munkanélküliek 5%-kal, inaktív keresők 27 %-kal, és eltartottak 24%-kal pedig kevesebb, mint

az teljes magyarországi adatok. Ezen felül fontos mutató, hogy majdnem minden negyedik (kb. 300 ezer) foglalkoztatott más településre járt dolgozni 2011-ben a népszámlálási adatok alapján, mint ahol az otthona van, ezzel is alátámasztva a régió jelentős közlekedési forgalmát, és szerteágazó, hálózatos szerkezetét. Továbbra is a népszámlálás adatai szerint, az övezet lakásállománya 1,2 millió fölötti volt, ami 14%-kal több, mint 2001-ben. Ez azt jelenti, hogy több mint negyedével növekedett a lakások száma az évtizedben, főképp a régiós települések fejlődésével, ezzel pedig az országos átlagot is meghaladó bővülést eredményezett. (KSH, Agglomerációk, településegységek, 2014)

3. Zsámbék

1.3 Zsámbék elhelyezkedése

Zsámbék város Pest megyében a Pilisvörösvári kistérségben és a Budakeszi járásban helyezkedik el. 2009 július 1-én lett várossá avatva. Nevének eredete a latin sambucus, tehát bodza szóból ered. Budapest határától 30 kilométerre nyugatra fekszik, és egyértelműen Budapest agglomerációs településeinek egyike. (Zsámbék, 2023) A Gerecse tájegységhez tartozó Nyakas-hegy határozza meg a Zsámbéki-medence nyugati szélét, illetve a település arculatát, fekvését, és részben a mezőgazdasági lehetőségeit. A Zsámbéki-medence további és hasonló adottságokkal rendelkező települései: Tök, Perbál, Tinnye, Páty, Budajenő, Telki, Herceghalom, Mány, Bicske, Csabdi, Szomor, és Etyek. (Zsámbéki-medence, 2023)

Az M1-es autópálya megépítése nagyban hozzájárult a környező települések fejlődéséhez, a Budapest-Győr-Bécs vonal a mai napig egyre növekvő forgalmat számlál, és tervek szerint a már építés alatt álló M100-as autót is nagyban befolyásolja majd a közlekedés. Egyrészt a településeken belüli forgalmon csökkenni fog, amely kedvez a lakosságnak és konzerválja a még épp hogy érzhető vidékies hangulatot, de az infrastruktúra, urbanizáció növekedni fog a térségben. Herceghalomnál található a legközelebbi vasútállomás, amelyet a Budapestre ingázó lakosság nap mint nap kihasznál, ezzel is tehermentesítve a Budapestre vezető autótutakat. (Pásztor, 2009)

1.4 Zsámbék klímája és talaja

A Zsámbék a Nyakas-hegy oldalán helyezkedik el, amely a Gerecse hegység keleti nyúlványa. A Gerecse hegyvidék tipikus röghegység, amely a Dunántúli-középhegység Dunazug-hegységcsoportjának legnyugatibb tájegysége, 850 km² kiterjedésű. Ezen belül a Zsámbéki-medencét övező dombsor tagja a Perbál, Tök, és Zsámbék fölé magasodó Nyakas-hegy. Kiterjedésének nagy része Natura 2000-es terület, ennek hivatalos neve Nyakas-tető szarmata vonulat. A Nyakas magassága 324 m, ezzel jóval elmarad a Gerecse átlagos magasságától, ami 400 méter. A teteje lapos fennsík, eróziós völgyeket, kisebb víz vájta bevágódásokat találunk a keleti lejtőkön. A Gerecséhez hasonlóan üledékes kőzetekből épül fel, kőzetanyaga túlnyomórészt felső triász dachsteini mészkő, kisebb részben ugyanabból a korból származó dolomit. Illetve Zsámbék, Tök, Perbál és Tinnye térségében nagy vastagságot érnek el a középső miocén, szarmata rétegek. A Nyakason nem találhatunk a földtörténet középkorából származó kőzeteket a külszínen, amelyek fellelhetők, azok újkoriak. (Böhm, 2015)

A középső miocén korszak szarmata időszakában, amikor a környező lánchegységek (Alpok, Kárpátok, Dinaridák) kiemelkedtek, szűkült, majd meg is szűnt a nyílt tengerekkel való kapcsolata a Kárpát-medencének, amelyek egészen eddig meghatározták a térség földrajzát. A lánchegységek kiemelkedésével egyidejűleg a medence süllyedni kezdett, és tektonikailag is feldarabolódott. A süllyedés miatt korábban száraz területek is víz alá kerültek, például a Nyakas-hegy is. A nyílt tengerektől elzárt tenger sótartalma fokozatosan csökkenni kezdett a sósvíz utánpótlás hiányában, illetve a beömlő édesvizek miatt. Ebben a sekély, alacsony sótartalmú vízben mészkő és homokkő képződött. A Nyakast is főképp ez a szarmata mészkő építi fel, elenyészően homokkővet is találhatunk a Tök fölötti részeken. A hegytetőn néhol láthatjuk is ezeket a kőzeteket a felszínen, de többnyire vékony humuszréteg fedi. Közvetlenül a szálban álló mészkőre sok helyen mészkőmálladék vagy pedig finomszemcsés agyag épült, a lejtőkön pedig általában lösz takarja a kőzetrétegeket. A hegy gerincéről ez már nem mondható el, mert ott már lepusztult ez a réteg. A nyakasi szarmata mészkőnek vannak puhább, illetve keményebb rétegei. A keményebb változat tömörebb szerkezetű, a puhább gyakran tartalmaz csigákat és kagylóhéjakat vagy lenyomataikat. Ez a kőzet lazább szerkezetű, könnyebb, mint a másik, és az ősmaradványok kimállása következtében gyakran likacsos lesz. Szép példa ennek a kőzetnek a felszínen megfigyelhető pados megjelenésére az „Óriások-lépcsője”, amely egy vastag kőlapokból álló lépcsőszerű képződmény Tök fölött a gerinctől Anyácsapuszta-felé

lejtve. A könnyen faragható, jól fűrészselhető nyakasi követ ősidők óta használják építkezésekre. Ebből készült a zsámbéki és töki Árpád-kori templom, a környékbeli házak, pincék jó része is. Nagy mennyiséget szállítottak belőle a Parlament, a Szent-István-bazilika és a debreceni Egyetemi templom építéséhez is. Az itteni településeken korábban igen jövedelmező foglalkozásnak számított a kőművesség, kőfaragás, a környék legnagyobb kőfejtője pedig a Darányi-birtokon volt, ahol is a mészkövet majdnem az egész Nyakas gerincén fejtették. Ellenben hibái ennek a mészkőnek, hogy laza, porózus anyaga miatt magába szívja a vizet, ezért a szigetelés nélküli kőfalak átnedvesedhetnek, a manapság gyakori savas esők gyorsan mállaszthatják és a fagy is könnyen károsíthatják. A mészkőbányák a 40-es években bezártak, de a kőfejtés nyomai a mai napig láthatóak. A fentebb említett homokkővet csak az utóbbi időben kezdték el hasznosítani házak lábazatának burkolására, szép látványt nyújt, illetve jól bírja a fagyot. (Böhm, 2015)

A késő-miocénbe sorolt pannon korban hatalmasra nőtt az üledék-lerakódás mértéke, az üledék kavics, durva folyami homok, finom iszap, agyag formájában rakódott le. Ezek a rétegek is nagyon gazdagok kőületekben. A Nyakas-hegyen a szarmata mészkő fölül a pannon réteg lekopott, de a lejtőkön néhol nyomokban fellelhető. A keleti oldalon, a Mély-árokknak nevezett nagy vízmosásban találtak Melanopsis csigákat a lejtőtörmelékben, amelyek fontos korjelzők. Agyagot is bányásztak téglagyártás céljából a környéken, például Tökön és Perbálon is üzemelt téglagyár. (Böhm, 2015)

Később a pleisztocén korszakban (másnéven jégkorszakban) hideg és száraz, illetve meleg és nedves időszakok váltogatták egymást, de fontos megjegyezni, hogy hazánkat az eljegesedések idején sem borította jég. A hideg és száraz időszakokban keletkezett a lösz, amely egy rendkívül apró, kvarcanyagú porszemcsékből álló kőzet, puha és sárgás színű. A Nyakas-tetőn a víz és a szél romboló hatása miatt a lösz lepusztult, inkább csak nyomokban látható, a lejtőkön és a medencékben azonban nagy, összefüggő foltokban jelenik meg. Átlagos vastagsága a 0,5 méter, azonban vannak helyek, ahol ennek a sokszorosát is eléri. Alatta kékes-sárga, nagyon kötött agyagréteg található. A pleisztocén üledékek is sok kőületet tartalmaznak, a környéken nagy számban fordulnak elő szárazföldi és mocsári csigaház maradványok, illetve csiszolt kőbaltákat is találtak már a Nyakason. A löszön kiváló termőtalaj képződik, de a víz a hegyről lezúdulva könnyen lemossa, miközben vízmosásokat, eróziós völgyeket alakít ki. A lösz, mivel nagyon puha, könnyen munkálható, és mivel még függőleges falként is képes megállni, pincéket vájtak bele. Ilyen pincékből áll például a zsámbéki Szuszogó vagy a töki Burgundia. Az igényesebb, biztonságosabb pincéket azonban kőfalakkal és

kőboltozattal látták el. Kiváló alapanyag a lösz a vályogtéglá készítéshez is, a vályogot kőépületek falazásához habarcsként is használták. (Böhm, 2015)

5. ábra: Nyakasi szarmata lépcső („Óriások-lépcsője”) és zsámbéki lösz fal, 2021 tavasz, saját

A különböző üledékeken más és más talajtípusok alakultak ki. A Nyakas-tetőn a kövecses, sok helyen agyagos alapkőzet fölött barna erdőtalaj, továbbá feketésbarna sekély rendzina képződött. A lejtők lösztakaróján - és a medencék területének nagy részén is – igen jó termőképességű mezőszégi talaj található. Az agrárium számára kiválóan előnyös a barnaföld, kiváltképp jó termékenység jellemzi, a Zsámbéki-medence kistérségére nézve szántóként (kb.85%), gyümölcsösként (kb.10%), és szőlőként (kb. 5%) oszlik meg. A környék legkiterjedtebb talajtípusát (72%) – amely keletkezését ugyancsak a löszös üledékképződés határozta meg - a mészlepedékes csernozjom talajok alkotják. Mint ahogy a barnaföldek, a mészlepedékes csernozjom talajok víz- és tápanyaggazdálkodása is kimagasló. Földminőségi osztályozás alapján magas minőséget képviselnek, hasznosításuk eloszlása: szántók (75%), gyümölcsösök (5%), és szőlőterületek (5%). A réti öntéstalajok részaránya 3%, amely fele-fele arányban szántóként és legelőként funkcionálnak. Tökön található a neves Nyakas-pincészet, amely a szőlőit főképp Budajenő domboldalain és a töki lejtőkön termeszt. (Böhm, 2015)

Az éghajlat mérsékelten száraz, az évi csapadék mennyiség 550 mm körül van, de az észak-keleti oldalon akár 600 mm-t is eléri. A leggyakoribb szélirányok a nyugati, illetve az észak-nyugati, az átlagos szélesség pedig 3 m/s körül van. Perbál, Tök, és Zsámbék alatt csordogál a szántóföldek között a Békás-patak, amely a Zsámbéki-medence legjelentősebb vízforrása. Ebbe folyik bele a Budajenői-patak, a Tök központjában felszínre törő patak vize, és a Zsámbéki Török-kútnál eredő patak vize is. Gyakoriak a belvizek a Zsámbéki-medence belső részein tavasszal és nyár elején A talajvíz a völgyekben 2-4 m között, máshol pedig

inkább 4-6 m között ingadozik, gyakoriak a környéken az artézi kutak. Kémiaailag kalcium-magnézium-hidrogénkarbonátos a víz, illetve magas a nitrát tartalma. (Böhm, 2015)

1.5 Zsámbék növény- és állatvilága

A terület a növényzeti zónáknak megfelelően a cseres-tölgyesek övébe tartozik, a magasabb tengerszint feletti magasságok hiányában a gyertyános-tölgyesek és a bükkösök hiányoznak a Nyakasról. Általánosan jellemző a fátlan területek meghatározó túlsúlya a Kelet-Gerecsére. A Nyakas északi irányába haladva lankás dombokká változik, ahol mezőgazdasági táblák és a közjük ékelődő erdőfoltok mellett elszórtan vízfolyások és sztyeppmaradványok találhatóak. Az erdők hiányát jórészt a középkori intenzív állattartásnak és túllegeltetésnek köszönhetjük. A XX. században a legeltetés fokozatosan lecsökkent, és a kopár fásítások eredményeképpen létre jött az őshonosnak és természetesnek mondható erdők és ültetett fenyvesek keveredéséből, valamint a fennmaradt sztyepprétekből sziklagyepekből álló mai vegetáció. Azonban a sztyeppréteket – és a további védelem alá szoruló, őshonos vegetációkat – az utóbbi időben beerdősődéssel szorítja vissza a feketefenyő és a bálványfa. Az erózió elleni védelemben nagy szerepet játszik ugyan a feketefenyő, tudatosan lett telepítve az 1920-as években, azonban túlnőtt eredeti funkcióján, a bálványfa pedig erőteljes szaporodási képességével (jelentős magszórás, gyökérsarjak) vált invazívvá e térségben is. (Nyakas-hegy, 2023)

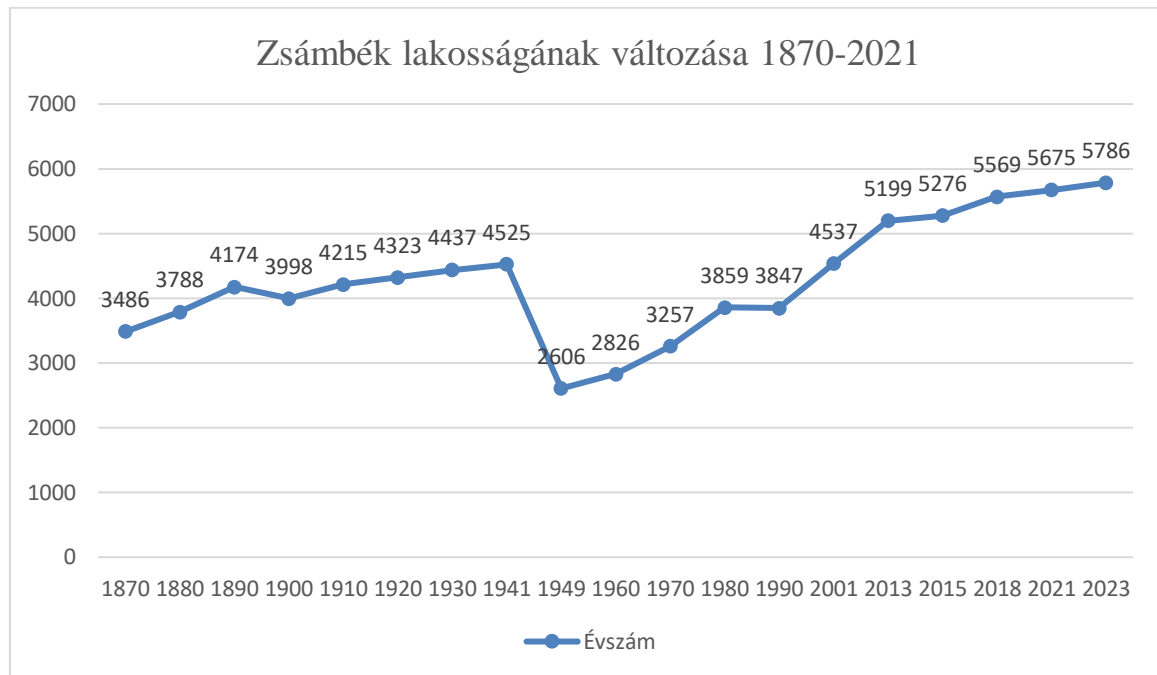
A pannon cseres-tölgyesek társulások névadó fajai a csertölgy és a kocsánytalan tölgy. Tömeges gypalkotó faj az egyvirágú gyöngyperje, az illatos ibolya. Tavasszal a keltikék, hóvirágok és a salátaboglárka alkotnak virágzó szőnyeget. Az erdőszéleken virít a nagyzezerjófű, és a ritka bíboros kosbor. Az ugyancsak ritka Borbás-kerep az egyetlen fokozottan védett növényfaj. A szubpannon sztyeppék füves síkságot jelentenek a mérsékleten száraz éghajlatú területeken. Szubpannon fajok: koloncos legyezőfű, kunkorgó árvalányhaj, poloskaszagú kosbor, tavaszi hérics, fürtös homokliliom, tarka nádtippan, hegyi árvalányhaj. A pannon molyhos tölgyeseket a melegkedvelő tölgyek határozzák meg, és a sziklás hegyoldalakon előforduló, elszórt, alacsony fák alkotják. Cserjeszintjében él a különleges pukkanó dudafürt, a parlagi rózsa, amely helyenként tömeges, a boróka és a húsos som. Jellemző virágai a kardos peremizs, a hegyi gamandor, a karcsú fényperje és a cserszömörce. (Nyakas-hegy, 2023)

A Nyakas-tetőt lepkefajok nagy száma jellemzi – mint például a tüzes tarkalepke és a kardoslepke – azonban a környéken a mezőgazdaságban használt növényvédő szerek folyamatosan csökkentik populációjukat. A lejtőkön végighúzódnó tölgyesek kedvelt lakói az éjszakai lepkék (medve- és bagolylepkék, szenderek, araszolók, pávaszemek és csüngőlepkék). A száraz gyepeknek köszönhetően sok rovarfaj megtalálható, az óriási keresztespók pedig inkább a cserjésekben fordul elő. A szárazabb körülmények következtében viszont a terület nagy részén nem találkozhatunk kételtűekkel, a zöld varangyok és zöld levelibékák egykor még mindennapi látványosságnak számítottak, azonban az utóbbi tíz évben számuk drasztikusan lecsökkent. Ez kevésbé mondható el azonban a hullókról, a zöld gyík igen elterjedt, de számos más faj is jelentős egyedszámmal található meg a térségben. (Nyakas-hegy, 2023)

3.4 Zsámbék népességalakulása

Egészen a kőkorszakig visszakövethető a település múltja, azonban név szerint Zsámbékra a 12. század végétől érdemes hivatkozni, ekkor kapta meg e földeket a Franciaországból. III. Béla király feleségének kíséretében érkező Aynard lovag. A mai település területére feltételezhetően a 14. század elején települt át a nemesi család környező rönkvárukból, hogy pozíciójukat könnyebben megtarthassák a belviszályok idején a már itt megépült premontrei szerzetesrend temploma és kolostora mellett. 1467-ben Mátyás király mezővárosi rangra emelte, így a város fejlődése erősödött, kiváltképp a híres vásárok hatására. 1541-es budai vár török megszállása következtében a térségben a muzulmán kultúra nyert előnyt (emlékeként a mai napig megtalálható itt a Törökkút, továbbá a feljegyzések fürdőházról és két minaretről is beszámolnak). A török megszállás ellen indult harcok sikereinek folyamánya, hogy 1659-ben I. Leopold idősebb Zichy István birtokába adta a várat és a környező területeket. (Mészáros & Scharle, 2018) 1710 és 1720 között Zichy Péter az 1689-ben hozott Telepítési rendelet alapján németeket telepített be, egy 1720-ból származó oklevél alapján 61 magyar, 37 német és 10 szerb család élt ekkor a községben. 1739-es a pestisjárvány következtében a település nagyságrendben 1600 fős lakossága a felére csökkent. A következő jelentős népességváltozás a Potsdami egyezményhez köthető, melynek következtében 1946-ban 3345 németajkú személyt, Zsámbék lakosságának 95%-át költöztették át Németországba, helyükre pedig magyarajkú családokat hoztak mai Szlovákia és Erdély területéről, illetve az Alföldről. (Csepilek, 2020)

A település népességének változását a 6. sz. ábra prezentálja, melyen jól kivehető a második világháború és a német családok kitelepítésének következményei. Az ábra adatait – az egyéb források mellett – megerősíti az 1965. március 25-i ünnepi tanácsgyűlés beszámolója.

6. ábra Zsámbék lakosságának változása; (Zsámbék népessége, dátum nélkül.); (Zsámbék, 2023); (Zsámbéki Tanács, 1965.03.25.) és (KSH, Helyiségnévtár, 2023) adatai alapján saját ábra, 2023.10.

A különböző nemzetiségek aránya tovább csökkent az utóbbi évtizedekben, de ennek alapját a folyamatosan erősödő szuburbanizáció befolyásolta. 85,4% vallotta magát magyarnak, 6,4% németnek, 0,7 % románnak, 0,5 % cigánynak, 0,2 % lengyelnek, 0,2 % szlováknak a legfrissebb felmérés, a 2011-es népszámlálás adatai alapján. (14,4% nem nyilatkozott e kérdés illetően, azonban a %-os végösszeg magasabb lehet 100-nál a kettős identitásúak miatt.) A lakosság 42,3%-a tartja magát római katolikusnak, 11,1% reformátusnak, 0,9% evangélikusnak, 0,8% görögkatolikusnak, továbbá 14% felekezeten kívül él, 29,2% pedig nem nyilatkozott e kérdést illetően. (Zsámbék, 2023)

1990 és 2000 között a Pilisvörösvári kistérség növekedése még az átlagos agglomerációs településnövekedést is felülmúló ütemű volt. A 2006-2010 közötti adatok alapján a növekedés értéke évi 4-5% volt a kistérségre nézve, amelyet a térségben meghatározóan magas természetes szaporodás és a Budapestről érkező kiköltözők nagy száma határozott meg.

Dinamikusan fejlődő, ámde egyenletes, mérsékelt ütemben növekvő településként jellemezhetjük Zsámbékot a népességnövekedés alapján, továbbá egyértelműen elmondható, hogy nem figyelhetőek meg markáns növekedési szélsőségek a népességnövekedés

tekintetében, amelyek hozzájárulhatnak helyi közösségek felbomlásához, drasztikus változásához. (Zsámbék Város Önkormányzata, Zsámbék Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája, 2010)

3.5 Zsámbék mezőgazdaságának alakulása

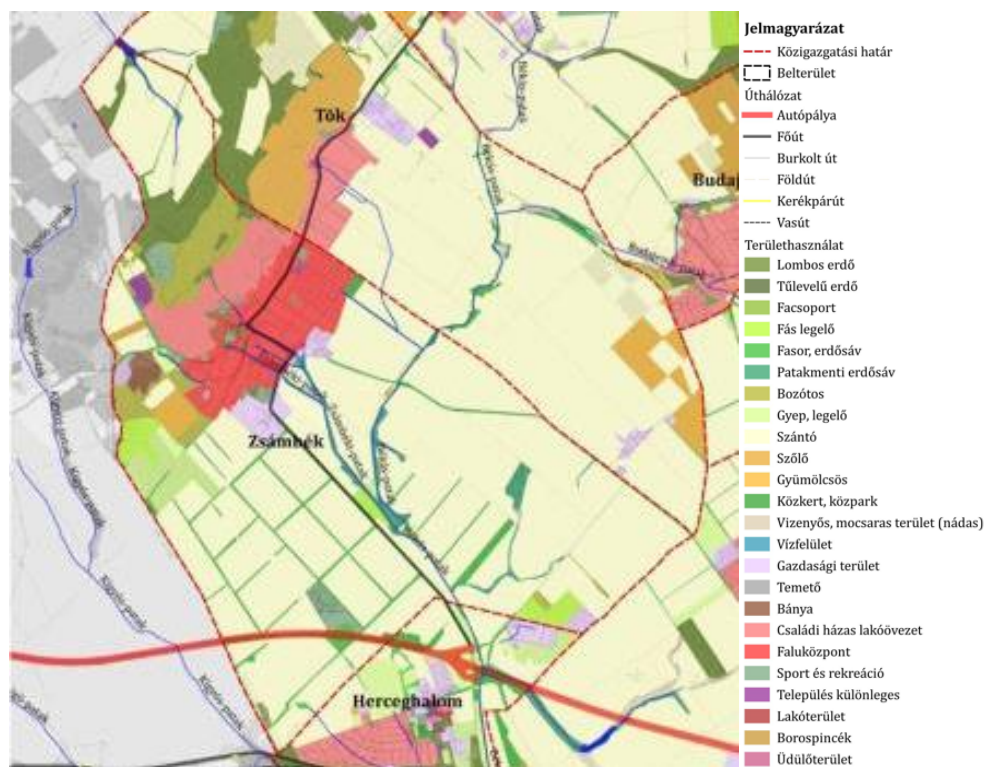
A premontrei szerzetesrend a falu egyharmadához megkapta az ahhoz tartozó erdőt, két szántót, egy rétet, továbbá egy újonnan telepített és egy már öregebb szőlőlugast, mint ahogy azt a IV. Béla birtokadományról szóló forrásai igazolják. A szerzetesek és a kolostor környezetében, a Nyakas-hegy oldalában kezdett kialakulni a komolyabb szőlőkultúra, és megjelentek szőlőlugasos, gyümölcs-fás domboldalak. (Mazug, 2022) Zsámbékot, mint ahogy az előző fejezetben is említettem, 1467-ben Mátyás király mezővárosi rangra emelte, illetve ekkor már – az 1400-as évektől – jelentős és minőségi lótenyésztés folyt a környéken. A juhtenyésztés, és a Békás-patak környékén felduzzasztott tavakban a halászat is jövedelmezőnek számított a térségben. (Zsámbék Város Önkormányzata, Zsámbék Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája, 2010) A kedvező éghajlat, talaj, és környezeti adottságok virágzó mezőgazdasági termelést vonzottak magukkal, Buda és a Duna közelsége pedig erős fejlődési alapot adott a kereskedelmi lehetőségeknek, illetve a kézműipari hagyományok is országos ismertségnek örvendtek.

A későbbi történelmi viszontagságok (török megszállás, járványok stb.) hátráltatták a térség fejlődését, azonban a 19. századtól újult erővel indult újra a mezőgazdaság emelkedése. 1949-ig az államosítások következtében a népesség pár évig nélkülözött, nem tudták a földbirtokviszonyok felbomlása miatt folytatni addigi gazdálkodói tevékenységüket, mint ahogy azt a zsámbéki könyvtárban megtalálható Felszabadulási Emlékrónika említi. 1949-ben létrehozták a Nyakas-hegy nyugati oldalán húzódó anyácsa-pusztai részen az első termelészövetkezetet, amit utána még kettő követett, majd ezek 1960-ban egyesültek. (Anonym, 1965-66)

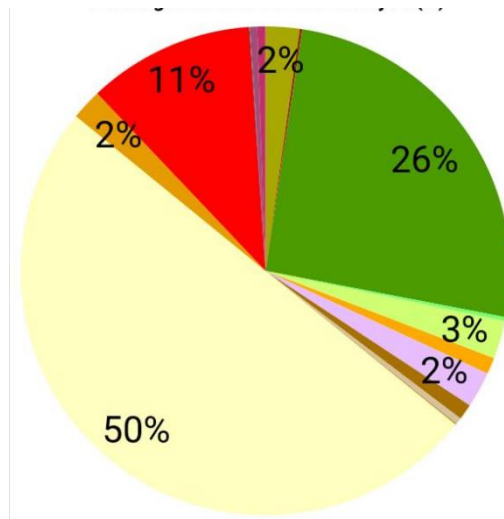
1962-1978 között a Zichy kastély épülete adott otthont a Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum Üzemgazdasági Szakjának, ahol az '50-es évektől már mezőgazdasági káderképző működött. E technikum települt át a későbbiekben Gyöngyösre, ahol a mai napig folyik mezőgazdasági képzés. Zsámbék, Tök és a környező falvak jelentős mennyiségű, mai napig gazdálkodással foglalkozó lakosát nevelte ki az intézmény. (Domonkos, 2020)

A gazdasági szerkezetváltások határozták meg, hogy a mezőgazdaság visszaszorult, mint ahogy más községekben is, és az ipar és a terciér ágazatok dominanciája vált uralkodóvá. 2000-ben csupán egy darab mezőgazdasági szövetkezet működött, pedig 231 egyéni vállalkozó dolgozott gazdálkodóként. Alapvetően azonban igazolható, és Zsámbék Város Önkormányzata gyengességnek tünteti fel 2010-ben kiadott Zsámbék Város Integrált Városfejlesztési Stratégiájában, hogy a mezőgazdasági tevékenység visszaesést mutat. (Zsámbék Város Önkormányzata, Zsámbék Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája, 2010)

A Magyar Agár-és Élettudományi Egyetem Tájépítészeti, Településtervezői és Díszkertészeti Intézetének közreműködésével a Tájépítész Mesterképzés II. évfolyamának hallgatói 2023 első félévében egy tanulmányt készítettek a Zsámbéki-medence tájvédelmi és tájfejlesztési lehetőségeiről. A tanulmány térképei reprezentálják Zsámbék közigazgatási határain belül többek között a szántók, gyümölcsösök, szőlőültetvények és az ökológiai gazdálkodás elterjedését meghatározó családi házas lakóövezetek és a faluközpont kiterjedését.

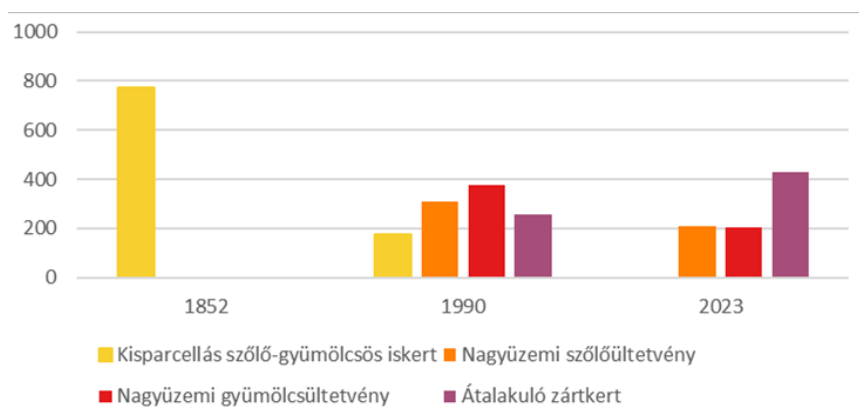

7. ábra: Tájhasználat, (2023 Tájépítész MSc II. évfolyam, 2023)

8. ábra: Jelenlegi területhasználati arányok (%), (2023 Tájépítész MSc II. évfolyam, 2023)

Az alábbi ábra ábrázolja, hogy a szőlő- és gyümölcsültetvények gazdálkodási formái hektárban vizsgálva hogyan oszlottak el az elmúlt 170 évben. Mint látható, napjainkban a zártkertek jelentősége igen meghatározó.

9. ábra: Szőlő- és gyümölcsös területek változása 1852-2023 (ha), (2023 Tájépítész MSc II. évfolyam, 2023)

3.6 Zsámbék településszerkezete, önkormányzati földjeinek hasznosítása, településfejlesztési víziói

Horváth László polgármester úrral való beszélgetés során a zártkertek, külterületek, mezőgazdasági területek belterületbe vonásának kérdése vezette az ívet, mivel a kérdés sorsdöntő a szuburbanizáció további alakulására nézve, és ezzel egyöntetűleg meghatározza a település további fejlődési irányait. A „Zsámbék 2030” című közösségi tervezés eredménye is részben, hogy Zsámbék kisvárosi, természetközeli, nem túlszűfolt, levegős állapotát és jelenlegi lakosságát nagyságrendileg megőrizték. Nagy növekedés az utóbbi 10 év alatt inkább a szomszédos Tökön és Perbálon volt jellemző, itt összeségileg 10%-kal nőtt a maximum

népesség. Ennek fényében a belterület határait nem szeretnék tágítani, azonban még a korábbi önkormányzatok hagyatékaként a közeljövőben épülni fog 100-120 lakás, ami 400-500 fővel fogja növelni a népességet. Illetve az egyre ritkábban fellelhető üres belterületi telkek is népszerűek lesznek a CSOK lakásépítési támogatásnak köszönhetően. A zártkerteket két külön régióban határozták meg, délnyugati régióban 1500 m² minimum telekmérettel, illetve a város feletti nyugati oldalon 790 m² minimum telekmérettel. A városvezetésnek célja, hogy a zártkertek elaprózódását megállítsa, továbbá vissza is fordítsa azt, és a jövőben a gazdálkodást népszerűsítve rendezettebb, nyitottabb, vidékies településképet alakíthasson ki.

A zsámbéki önkormányzat nem rendelkezik nagy kiterjedésű földekkel, a mezőgazdasági termelésre való lehetőségeket jelentősen meghatározó szántó besorolású területtel pedig egyáltalán nem. Érdemlegesen említhető egy 5 hektáros legelő, amelyet a lovasnapokon szoktak hasznosítani, a településközponttól igen messze, a Békás-patak partján, a régi vízimalom mellett. Ez egy 2,5 hektáros terület, amelyet bérlő tart rendben és kaszálóként hasznosítja. illetve egy 7 hektáros terület a község déli részén, az Angyalárok partján rét és legelő besorolással, amely azonban jelenleg jelentősen elcserjésedett, illetve 1,5 hektárt a Szent György Lovasclub hasznosít, továbbá a szennyvíztisztító mellett egy kisebb kaszáló. Ezen felül szétszórva apró zártkertek vannak a tulajdonában, amelyekkel kapcsolatban nyitottak kezdeményezésekre, jelen pillanatban egy zsámbéki Tündérkert tervezése zajlik.

2016-os zsámbéki városvezetés társadalmi egyeztetésre hívta a lakosságot, melynek alapján készült el a településfejlesztési stratégiát körüljáró záródokumentum 2. számú melléklete, a „Zsámbék 2030 – Községi Tervezés eredményei” címmel. A melléklet 7. pontjának címe „Fenntartható Zsámbék”, melyben fenntarthatósággal, így ezen belül az élelmiszer-önellátással, kistermelők támogatásával, ökológiai gazdálkodással kapcsolatos, és azokkal szoros összefüggésben lévő célok vannak megfogalmazva, amelyeket közös összefogással 2030-ig terveznek megvalósítani a településen.

Fenntartható Zsámbék:

- Zsámbék lakossága környezettudatosan él, fenntartja a Zsámbéki medence és a Nyakashegy változatos tájképét és ökológiai épségét.
- A zsámbékiak az ökológiai termeléssel előállított, helyi termékeket veszik.
- Termőre fordult az őshonos gyümölcsös fajtagyűjtemény.
- Zsámbék bel- és külterületen is mellőzi a vegyszerhasználatot.
- Zsámbéken szelektív hulladékhasznosító és komposzttelep üzemel.

- Zsámbék energetikailag túlnyomó mértékben önellátó a megújuló energiaparkjának (nap, szél, biomassa és geotermikus) és az épületszigetelési programjának köszönhetően.
- Zsámbék a zöld infrastruktúra és a smart grid rendszer fejlesztésével kezeli az éghajlatváltozás kihívásait.
- A település tervezetten és fenntarthatóan gazdálkodik a bel- és külterületi vízkészleteivel.
- Automata és nyilvános környezeti (hidrometeorológiai és ökotoxikológiai) monitoring rendszer működik.
- Az arra alkalmas helyeken a szennyvízkezelés egyedileg történik.
- Az óvodától a felsőoktatásig zajlik a környezeti nevelés.
- Zsámbék madárbarát település.
- Működik a KertészKEDD mozgalom.
- Zsámbékon elterjedtek a visszaváltható/lebomló csomagolások.
- Zsámbék kalákában gondozza az újjáéledt Békás-patak és Malom-tó környezetét.
- Újjáélednek a közösségi tájgazdálkodás és a népi önellátás hagyományai.

(Zsámbék Város Önkormányzata, Zsámbék Város településfejlesztési stratégiáját megalapozó társadalmi egyeztetés záródokumentuma, 2016)

Az önkormányzat középtávú programjai, projektjei közül magas prioritási szinten vannak a zöldfelületek fejlesztésére irányuló és „virágos Zsámbékot” kialakító kezdeményezések. Ezek lehetnek civil, lakossági indítványok támogatása; továbbá megtervezett, és időszerű újragondolása az önkormányzati kezelésben lévő területeknek; turisztikailag kiemelkedő részek, helyek felmérése, hálózatok létrehozása, fejlesztése; pincesorok, sportterek, zarándok útvonalak célirányos kiterjesztése, javítása; további túraútvonalak megtervezése, ökoszisztémák rehabilitációja. E projektet finanszírozását részben a magánszektor, részben pedig a MOL, OTP és egyéb meghatározó cégek által kiírt zöldfelültefejlesztési pályázatok segítségével szeretnék megvalósítani.

Hosszútávú cél, hogy a fiatalabb generáció a fenntarthatóság, a biodiverzitás és a természeti környezet megőrzését szem előtt tartó nevelésben részesüljön. A környezeti nevelés program projektjei között iskolai eseményeket, települési kampányokat, a már korábban említett KertészKEDD mozgalmat, szelektív hulladékgyűjtés további népszerűsítését, helyi

termékek és szolgáltatások figyelembe helyezését, helyi értékek és hagyományok megőrzését, korszerűbb épületenergetikai lehetőségek számbavételét helyezik előtérbe. (Zsámbék Város Önkormányzata, Zsámbék Város településfejlesztési stratégiáját megalapozó társadalmi egyeztetés záródokumentuma, 2016) A 2020-as Zsámbék településfejlesztési koncepciójának kiadványa megerősíti a 2016-os célokat, miszerint a lakosságot és a fiatalságot a klímaalkalmazkodási stratégiával és a városi környezetvédelmi intézkedésekkel ismertetni és motiválni kell a fenntarthatósági irányba való előrelépéshez. Továbbá a „biogazdálkodást” Zsámbékon és a közvetlen környékén népszerűsíteni és támogatni szeretnék a mezőgazdasági művelésű területeken.

III. AZ ÉLELMISZER-ÖNELLÁTÁS

Egy fő éves élelmiszerigénye a KSH 2020-es adatai alapján országos átlagban:

Cereáliák összesen: 97,3 kg/év

Húsfélék összesen: 68,6 kg/év

Hal, konzerv összesen: 2,5 kg/év

Zsiradék összesen: 20,9 kg/év

Gyümölcs összesen: 46,6 kg/év

Zöldség és burgonya összesen:
87,6 kg/év

Hazánkban megtermelhető

jelentősebb zöldség és gyümölcs

fajok egy fő szükségleteit

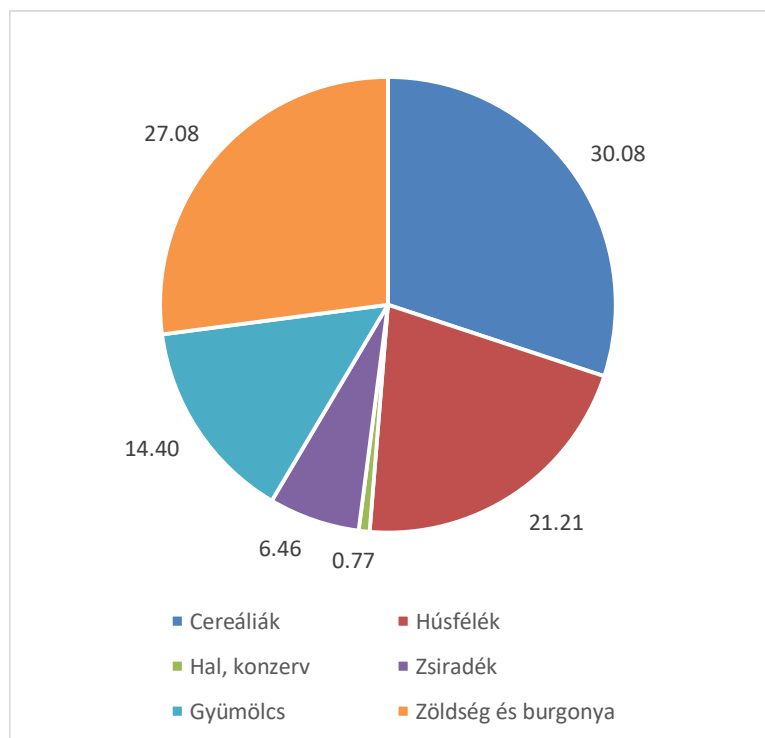
kielégítő mennyiségének

területigénye kiszámolható a KSH

adatai alapján a faj éves

termésátlagából (kg/ha) és a fő

élelmiszerigényéből (kg/év/fő).

10. ábra: 2020 Magyarország összesített élelmiszerfogyasztás kg/év/fő %-os eloszlása; (KSH, 14.1.2.11. Az egy főre jutó éves élelmiszer-fogyasztás mennyisége régió és a települések típusa szerint [kilogramm], 2023) adatai alapján saját

	kg/fő/év	kg/ha	m ² /fő/év
Káposztafélék (fejeskáposztával számolva)	5,5	21230	2,59
Uborka	2,9	41560	0,70
Paradicsom	7,1	77910	0,91
Zöldpaprika	5,5	48900	1,12
Zöldbab	0,3	8190	0,36
Zöldborsó	0,5	4840	1,03
Szárazhüvelyesek (borsó és bab)	0,7	4680	1,50
Sárgarépa, petrezselyemgyökér	7,6	65220	1,17
Vöröshagyma	9,1	31500	2,89
Burgonya	27,3	23380	11,68

Alma	9,8	15350	6,38
Körte	1,5	7770	1,93
Cseresznye	0,4	2720	1,47
Meggy	0,5	4570	1,09
Szilva és ringlőszilva	1,0	3830	2,61
Kajszi	0,4	1790	2,23
Őszibarack	2,6	3040	8,55
Málna, Szamóca, Ribizli	0,4	4040 (fajok átlaga)	0,99
Szőlő	2,5	7300	3,42

II. ábra Zöldség és gyümölcs fogyasztás (kg) fő/év; (KSH, 19.1.1.18 a fontosabb szántóföldi növények termésátlaga kg/ha, 2023); (KSH, 19.1.1.19.); (KSH, 19.1.1.20 és az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás mennyisége régió és a települések típusa szerint (kg); (KSH, 14.1.2.11. 3)

Megjegyzések:

- *a KSH 2020-as adatai alapján a Gyümölcs, zöldség és burgonya kategóriák értéke kg/év-ben, nem egyezik meg a táblázat második, kg/fő/év oszlopának összegével, mivel azok tartalmazznak egzotikus és tartósított élelmiszereket is*
- *a táblázat nem tartalmaz minden fajt, csak a hazánkban legjelentősebbeket*
- *a táblázat nem tartalmazza a hazánkban szabadföldi körülmények között nem termesztethető, azonban népszerű zöldségeket, gyümölcsöket (pl. banán, narancs, avokádó)*
- *a táblázat nem tartalmazza a tartósított zöldségeket, zöldség- és gyümölcskészítményeket*
- *a táblázat nem tartalmazza a gyógy- és fűszernövények termesztéséhez szükséges területigényeket*

A táblázat eredménye:

Összesen 52,62 m² terület szükséges egy fő évi friss zöldség és gyümölcs termesztéséhez.

Természetesen, ez nem tartalmazza az elraktározandó, tartósított zöldségeket, zöldség- és gyümölcskészítményeket, amelyek megtermesztése további területeket igényelnek. Az adott termésátlagok intenzív termesztési körülmények között lettek megállapítva, így azok kiskerti körülmények között kisebbek lehetnek. A gyümölcsfák elhelyezkedéséhez a lombzat kialakítása révén ugyancsak nagyobb térre van szükség, azonban kertben érdemes kísérletezni a fák alatti, részleges takarásban lévő zöldségtermesztéssel.

Összességében megállapítható, hogy a 52,62 m² csak megközelítőleg fedi a valóságot, de irányadóként szolgálhat a friss zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény önellátás iránt érdeklődőknek, hogy mekkora az a minimum terület, amely mentén érdemes elkezdniük. A korosztályos különbségek, a különböző arányú és eloszlású élelmiszerfogyasztás is még jelentősen befolyásolhatja ezt. Továbbá a kertészkedésre nyitottabb személyek zöldég és gyümölcsfogyasztása megnőhet az országos átlaghoz képest, mivel többlet terményeiket is hasznosítják, más élelmiszerkategóriák rovására.

IV. ANYAG ÉS MÓDSZER

Szakedolgozatomhoz azt a tézist állítottam fel, miszerint Zsámbék lakossága körében népszerű a kiskerti élelmiszer-önellátás, érdeklődnek az ökológiai gazdálkodás elvei iránt, lehetőségeik tekintetében támogatják és támogatnák a helyi kistermelőket, és nyitottak az ezirányú további kezdeményezésekre. Az irodalmi áttekintést szakdolgozatok, folyóiratcikkek és külföldi és hazai irodalmak, és hivatalos weboldalak segítségével dolgoztam ki. Interjút készítettem Kapovits Judittal, a Premontrei Női Kanonokrend gyógy- és fűszernövénykertjének tervezőjével és üzemeltetőjével, Sej Gábor Leóval, a zsámbéki római katolikus egyházközség gyümölcsöskertjének jelenlegi karbantartójával, és Horváth Lászlóval, Zsámbék polgármesterével. Az fenti személyek biztosították számomra a további információkat a szakdolgozat elkészítéséhez.

Továbbá online kérdőíves felmérést végeztem, amelyben 122 Zsámbékon állandó lakcímmel vagy tartózkodási címmel rendelkező, 18 éven felüli személyt kérdeztem meg zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény otthoni termesztéséről, az ökológiai gazdálkodásról való ismereteikről, illetve a helyi kistermelők támogatásáról. Törekedtem mind kvantitatív (számszerű, statisztikai adatokat felmérő), mind pedig kvalitatív (kifejtendő, véleményfeltáró) kérdések megfogalmazására. A kérdőívet megosztottam saját ismerőseimmel, a Zsámbéki Öko Műhely, továbbá a Zsámbék nevű Facebook csoportban, illetve ezúttal is köszönettel tartozom Horváth László polgármester úrnak, aki személyes Facebook oldalán is közzétette azt. A minta, amellyel a későbbiekben dolgozni fogok, Zsámbék teljes lakosságának nagyságrendileg 2%-át éri el, a minta véletlenszerűen került kiválasztásra. Az eredményeket így nem támasztja alá egy alapsokaság, és a korosztályok eltérő internet használatából kifolyólag torzak lehetnek. Mind zárt (eldöntendő; több válaszlehetőséget kínáló), mind nyitott kérdéseket is alkalmaztam. A Google Űrlapok segítségével készítettem el, és az alábbi kérdésekből állt:

Általános, a válaszadó személyét és adottságait meghatározó kérdések:

1. Az Ön neme?
2. Az Ön életkora?
3. Családi állapota?
4. Amennyiben van gyereke, hány gyermek él jelenleg az Ön háztartásában?
5. Foglalkoztatottság?

6. Lakóhelyén rendelkezik saját kerttel, kertrészlettel, vagy van lehetősége használni egyéb földterületet?
7. Átlagosan mekkora kertterület (növényzettel fedett) áll az Ön rendelkezésére?

Kerthasználatra és élelmiszer-termelésre vonatkozó kérdések:

8. Termeszt-e családja számára gyümölcsöt, zöldséget, gyógy- és fűszernövényt? (több válasz is megadható)
9. A termesztett zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény mennyisége mennyire fedi le háztartása igényeit?
10. Célja, hogy az Ön által megtermelt élelmiszerek arányát növelje háztartásában? És ha igen, vannak-e akadályai ennek, illetve milyen jellegűek ezek?
11. Amennyiben termeszt zöldséget, gyümölcsöt, gyógy- és fűszernövényt átlagosan mennyi időt szán az ehhez kapcsolódó kert munkára egy héten a márciustól októberig terjedő időszakban?
12. Kérem soroljon fel 5 fajt (zöldség, gyümölcs vagy gyógy- és fűszernövény), amely a legnagyobb jelentőségű, elengedhetetlen a kertjében!

Az ökológiai gazdálkodásra vonatkozó kérdések:

13. Hallott már az ökológiai gazdálkodásról, és ha igen, preferálja az ökológiai gazdálkodásból származó termékeket? (Az ökológiai gazdálkodás biológiai növényvédelemre épülő, fenntarthatóságot és biodiverzitást szem előtt tartó gazdálkodási forma, amely nélkülözi a műtrágyák és szintetikus növényvédőszer használatát. ÖKO (BIO)élelmiszer: ökológiai gazdálkodásból származó élelmiszer)
14. Van-e akadálya, és ha van, melyek a felsoroltak közül, hogy háztartásában is ÖKO/BIO minősítésű élelmiszereket fogyasszon? (Több válasz is megadható)
15. Van-e akadálya, és ha igen, milyen jellegű, hogy kertjében is ökológiai gazdálkodás elvei szerint termesse az élelmiszereket? (Több válasz is megadható)
16. Szívesen részt venne-e az ökológiai gazdálkodás kiskerti megvalósításáról szóló rendezvényeken, előadásokon Zsámbékon?

A kistermelők és a REL támogatására irányuló kérdések:

17. Szívesebben venne Zsámbéktól 20 kilométeres körzeten belül termelt zöldséget, gyümölcsöt, gyógy- és fűszernövényt, ha ezzel rövidítené az ellátási láncokat? (Több válasz is megadható)

18. Szívesen támogatná a helyi zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény kistermelőket az üzletekkel, szupermarketekkel szemben? (Több válasz is megadható)

A helyi kezdeményezésekről szóló kérdések:

19. Tud róla, hogy a Zsámbéki Premontrei Nővérek gyógynövénykertet létesítettek, és termékeik megvásárolhatóak a településen?

20. Tud róla, hogy a zsámbéki katolikus egyházközség gyümölcsöskertet létesített?

21. Szívesen látna hasonló kezdeményezéseket az önkormányzat, vallási, illetve civil szervezetek részéről Zsámbékon, amelyek támogatják az ökológiai gazdálkodást, települési élelmiszer-önellátást, a helyben termesztést vagy a kistermelőket?

A válaszadó ötleteit, elképzeléseit felmérő kérdés:

22. Esetleg van bármi megjegyzése, ötlete, amely elősegítheti az ökológiai gazdálkodás, települési élelmiszer-önellátás népszerűsítését, illetve a helyben termesztés elősegítését, vagy a kistermelők támogatását Zsámbékon?

Az alábbi 4 hipotézis alapján szeretném feltáró kérdőívemet értékelni, majd az egyéb kiegészítésekkel színesíteni:

H1- A lakosság szívesen termel kiskertjében növényi élelmiszert és érdekli az önellátás

H2- A lakosság többsége hallott már az ökológiai gazdálkodásról, de elveivel és módszereivel nincs tisztában, azonban a hallottak alapján szimpatizálnak vele

H3- A helyi kistermelők támogatása fontos számukra, azonban ezt hátráltatják időbeli, anyagi, illetve információs és egyéb nehézségek.

H4- Igény mutatkozik ismeretterjesztő eseményekre, az alábbi témaköröket fejlesztő kezdeményezésekre a szervezetek, az egyházak, és az önkormányzat felé.

V. A KUTATÁS EREDMÉNYE

1. Az önkormányzat, a Premontrei Női Kanonokrend és az egyházközség törekvései az elkészített interjúk alapján

1.1 Az önkormányzat kezdeményezései

Horváth Lászlóval, Zsámbék polgármesterével való beszélgetésem alapján foglaltam össze a Zsámbéki önkormányzat törekvéseit és jövőbeli céljait a kistermelők támogatásával, helyi élelmiszer-önellátással, fenntarthatósággal kapcsolatban.

Elsősorban a helyi piac került szóba, mint a kistermelők legközvetlenebb érvényesülési helye, és ahol leginkább megmutatkozhat a tudatos vásárlói hozzáállás a fenntarthatóságához, helyi termelők támogatásához, bio vagy öko minősítésű élelmiszerek prioritizálásához. A helyi piac kedd és péntek reggel várja a vásárlókat és az árusokat immáron több évtizedes múlttal. (Ha tágabb értelemben a zsámbéki piacok népszerűségét nézzük, több évszázados múlttal.) A keddi napok keresettségé igen hullámzó, nyári időszakokban jellemző a gyenge látogatottság, ennek következtében ilyenkor az árusok is el-elmaradnak, azonban a pénteki napok töretlenül szárnyalnak a többnyire állandósult vevőkkel és eladókkal. A tapasztalatok alapján a legerősebb időszaknak a tavasz minősült a virág-, dísznövény- és palántaárusoknak köszönhetően. Továbbra is rendszeresen jelentkeznek új értékesítők, azonban az önkormányzat átgondoltan engedélyezi tevékenységüket, ugyanis fizikai elhelyezésükre egyre kevesebb a lehetőség, illetve érdemes ügyelni, hogy termékcsaládonként ne jelenjen meg túl sok árus egy portfólión. A kötött munkaidejű lakosok azonban nem tudnak részt venni a hétköznapi piacokon, az ő érdekükben indultak kísérletek a szombati és vasárnapi piacnapokra. Ezek a kezdeményezések nem bizonyultak eredményesnek, pedig a hétfői napokon semmilyen anyagi kötelezettséggel nem tartoztak az eladók az önkormányzatnak. Az árusok nem szerették volna felborítani megszokott, más településeken való piacozási rendjüket (a hét során több vásárlói kör elérése általában jövedelmezőbb), akik meg mégis megtették (és többnyire pont a minőségi áruval érkező helyi kistermelők), nem tudtak akkora profitot szerezni a kezdeti kevés vásárló miatt, mint amennyiért a hétfői piacnapok állandósulhattak volna. Tehát elmondható, hogy a több évtizedes megszokás determinálta a kialakult helyzetet.

A helyi kistermelők támogatása leginkább abban nyilvánul meg, hogy az őstermelőknek és a helyi termelőknek nem kell bérleti díjakat fizetniük egyáltalán, tehát közvetett támogatásban részesülnek. Ennek ellenére számuk szépen, fokozatosan az évek során mégis egyre csökken, hiába nagy az igény vásárlói részről a jelenlétükre. Jelenlegi kitűzött célja az önkormányzatnak, hogy a műanyag zacskók és egyéb csomagolóanyagok alól szeretnék mentesíteni a piacot. Alternatív megoldásokat, technikákat keresnek ezek leváltására, majd megkérnék az árusok és a vásárlókat, hogy tekintsenek el azok használatától. 2016-os településfejlesztési tervben az alábbi célokat fogalmazzák meg a piaccal kapcsolatban: szeretnék erősíteni a társadalmi fórum jellegét több ülőhellyel, fogyasztási lehetőséggel; vizuális átformálás átgondolása, továbbfejlesztés esetleg kifejezetten termelői piaccá, vagy bolha-piaccá, vagy kézműves piaccá, vagy akár visszahozni az állatvásárokat, amelyeket pár évvel ezelőtt már rendeztek a településen. (Zsámbék Város Önkormányzata, Zsámbék Város településfejlesztési stratégiáját megalapozó társadalmi egyeztetés záródokumentuma, 2016)

A Zsámbéki-medence Idegenforgalmi Egyesülettel közreműködve egységes zsámbéki termelői arculatot szeretnének létrehozni, amivel a helyi termelők termékeit látnák el. Ezek a termékek megvásárolhatóak lennének a különböző turisták által látogatott közintézményekben, ezzel is biztos átvételi pontot biztosítva a helyi kistermelőknek, így nyújtva közvetlen támogatást nekik. Egy nyertes pályázat segítségével, ennek kialakítása már el is kezdődött. Az önkormányzat nyitott az ehhez hasonló kezdeményezésekre, támogatja és támogatná, ha azokat különböző szervezetek megtervezik és indítványozzák, azonban idő, energia és munkaerő hiányában, nincs módjában önállóan új projekteket tervezni.

Zsámbék határain belül két jelentős élelmiszerüzlettel találkozhatunk. Az egyik a központban elhelyezkedő Törökkúti Csemegebolt 664 m²-en elhelyezkedő területen, a másik pedig a település keleti határán, az M1-esről bevezető út és a Páty felé vezető út találkozásánál 1534 m²-en álló CBA Áruház. (Zsámbék Város Önkormányzata, Zsámbék Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája, 2010) E két üzlet fedi le nagy arányban a község élelmiszerigényeit, továbbá a környéken további szupermarketek érhetőek el Budakeszin, Bicskén. Többször felmerült már a lakosság részéről, hogy újabb szupermarketre van igény, mivel a Törökkúti Csemegebolt árukészlete alapján csak kiegészítő élelmiszerbeszerzési opció, a CBA Áruház pedig így túl monopol helyzetbe került. Nem az önkormányzat felelőssége új élelmiszerüzletet létesíteni, azonban mivel jelen pillanatban igény van további beszerzési alternatívákra, érdemes lenne most elgondolkodni egy a helyi kistermelőket, környéken beszerezhető alapélelmiszereket priorizáló koncepció létrehozására, a hagyományos „szupermarkettel” való megoldás helyett.

A helyi állami intézmények közbeszerzését zöldség és gyümölcs vonalon Hegedüs Attila, helyi vállalkozó és családja menedzseli, akik elsősorban saját terményeikkel, többek között almával, barackkal, és pár zöldséffajjal, másodsorban pedig kizárólag hazai, de bármerről az ország területéről beszerezhető élelmiszerekkel látja el az intézményeket. A városvezetés nyitott arra, hogy amennyiben új, helyi, nagy gyümölcs, zöldség vagy egyéb alapélelmiszer kínálattal és elegendő és rendszeres mennyiséggel érkezne új vállalkozó, azzal is beszállítói szerződést kössenek, tovább növelve az intézmények élelmiszerszükségleteinek kielégítését környékbeli termékekkel.

Külön a mezőgazdaság fejlesztésére és a gazdálkodók segítésére és motiválására irányuló tervek, támogatások nem indultak a településen. Támogatások helyett inkább fordítva jellemző, az önkormányzat kéri a gazdálkodókat, hogy figyeljenek a természeti környezetre, a körültekintő műtrágya és növényvédőszer használatra, különösképpen a Békás-patak környékén.

Régóta tervben van, azonban most lett anyagi forrás esővízgyűjtő és komposztáló berendezések lakossági pályázatára, illetve a különböző konstrukciók tesztelése is idén fejeződött be. Jövőre tehát lesz lehetőségük az itt élőknek pályázatot benyújtani, és ezzel hozzájárulni az esővíz megtartáshoz – amely igencsak kiemelkedő jelentőséggel bír a mészki alapkőzetű, domboldalban elhelyezkedő településen – és a helyben tartott szervesanyag gazdálkodáshoz, egészséges talajkialakításhoz. Zsámbék a téma iránt érdeklődő lakóinak igyekeznek előadásokat tartani szakértő vendégekkel, újságcikkeket megjelentetni a település újságában, a Zsámbéki Polgárban. Egyszer kezdeményezett már az önkormányzat gyümölcsfaosztást, és a későbbiekben is szeretnék, azonban most egy új gyümölcsfákkal kapcsolatos projekt került a központba. Szarvas József, Jászai Mari- és Kossuth-díjas színművész, a viszáki Tündérgert megálmodója, és aki nemrégiben Zsámbék lakosa lett, és Kovács Gyula, göcseji erdész, a Tündérgertek életre hívója által kezdeményezés indult, hogy minden újszülött gyermek és családja kapjon egy régi tájfajta gyümölcsfát otthonukba. Eddigiekben is ültetett az önkormányzat az újszülöttek tiszteletére közterületre fákat, azonban most szeretnék a közeljövőben ezt az ötletet megvalósítani, ezzel is színesíteni a zsámbéki családok kertjét, és fenntartani a régi fajtaikat, mint nemzeti örökségünket. Illetve Szarvas József, a saját birtokán, már Tündérgert létesítésbe is kezdett, és jelezte az önkormányzatnak, hogy e projektet érdemes lehet kibővíteni az önkormányzat pár zártkerti, jelenleg hasznosítatlan területére.

Az önkormányzat mostani, fenntarthatóságához kapcsolható projektjei között láthatunk LED izzók cseréjéről szóló pályázatot, használt zsiradék gyűjtést (a térségben itt vezették be először), évente kétszer szervezett elektronikai és veszélyes hulladékgyűjtést, valamint az őszi időszakban ágdaráló vállalkozó alkalmazását is. Az ősszel menetrendszerűen érkező ágdaráló bevezetésével sikeresen elérték, hogy a településen ne égessenek nagy számban zöldhulladékot, még szeptemberben a megengedett hétfői napokon is alig látni füstoszlopokat. Az ágdaráló szolgáltatáshoz hozzátartozik, hogy a vállalkozó elszállítja az elkészült biomasszát, mivel azt máshol értékesíti, csak ellenérték fejében lenne hajlandó itt hagyni a településen. Az önkormányzat részéről rendszeresen felmerül, hogy változtassanak ezen, akár komposztlerakó létrehozásával, azonban egyelőre az így felszámolt összeg a biomasszáért, többbe kerülne, mint elszállíttatni azt.

1.2 A Premontrei Női Kanonokrend és az egyházközség szerepe

Zsámbékon meghatározó szerep jut kulturális téren az egyházaknak, kiváltképpen is a római katolikus és a református egyháznak. 2011-es adatok alapján 42,3% vallja magát római katolikusnak, és 11,1% reformátusnak, ami a kettő együtt már több, mint a település lakosságának a fele. (KSH, Helységnévtár, 2023) Az élő és aktív egyházi közösségek számos kulturális, szociális program és kezdeményezés indítványozói és képviselői. A 13. században a Nyakas-hegy oldalában telepedett meg a Franciaországból érkező premontrei szerzetesrend, amely kisebb megszakítással ugyan, de azóta is jelen van a térségben. (Zsámbék, 2023) Feltételezhetően az akkori mezőgazdasági és technológiai újításokkal is hozzájárultak a Zsámbéki-medence akkori lakosságának fejlődéséhez.

A Premontrei Női Kanonokrend kezdeményezése által 2017-2021 között létesült egy gyógynövénykert, amely a Zsámbék Keresztelő Szent János plébániatemplom, a nővérek rendháza, illetve az 1791-ben épült „Napórás iskola” hármasa által határolt területen, nagyságrendileg 500 m²-en helyezkedik el jelen pillanatban. A kert létesítésével és szerepével kapcsolatos információkra a kert tervezőjével és fenntartásának koordinátorával, Kapovits Judittal készült interjúmra hivatkozom.

A nővérek fenntartásában működik a Zsámbéki Premontrei Technikum és Szakiskola és Gimnázium, ahol több szakirány mellett a szakács képzést is megszerezhetik a hallgatók. Berkó Gyöngyi, a szakiskola egyik oktatója indítványozására kezdtek el 2013-ban – a mai földterületnek egy kicsiny sarkában – oregánót, petrezselymet, bazsalikomot, és egyéb egyszerűen és általánosan termesztendő fűszernövényeket ültetni. A terület melletti „Napórás iskola” épülete ekkoriban ugyancsak a nővérek fenntartásában idősek otthonaként funkcionált. A kert pedig az itt élők és a munkatársak számára sétálókert, rekreációs terület volt, és később az időotthon áthelyezése után elbozótosodott. A telek megtisztítása és a már gyógynövénykert kialakítása céljából történt tereprendezést követően egy meglévő, ásott kút átalakításával készítettett Szent Norbert-kút megépítése adja meg a mára kialakult tér központi elemét, továbbá a kert vízellátását is biztosítja.

Ma a kert északi oldalán megtalálható egy kisebb palántanevelő fólia, ahol sikeresen nevelik a kert igényeihez mérten a palántákat. Továbbá a palántanevelő kertpedagógiai célt is betölt, mivel a nővérek által, hátrányos gyerekek számára alapított Premontrei Napközi-tanodába járó gyermekek rendszeres délutáni foglalkozások során ismerik meg a kertészkedés alapjait. Számukra alakítottak ki egy pár négyzetméteres területet közvetlenül a fólia mellett, ahol februártól október végéig magvetéssel és palántázással kiültetett zöldségfélét gondoznak

a koratavaszi zöldborsótól kezdve a paradicsomon, tökféléken. céklán át a zöldborsóig. A kertpedagógiai foglalkozások fontos küldetése a fiatalok orientálása is a kertészet, és a mezőgazdaság irányába. Nyaranta „kerttáborokat” szerveznek nekik, bemutatva a gyógy- és fűszernövények termesztése mellett azok hasznosítását is. Az északi fal mentén a harmadik szegmenst, a már korábban említett szakácsképzés diákjai tartják fenn, egyelőre csak alapvető fűszernövények termesztésére. A nővérek további terve szerint a palántanevelő föliasátor és a gyerekek tankertje átkerül majd egy szomszédos területre, és az így felszabadult részen tud terjeszkedni a fűszergyűjtemény, immáron új fajokkal bővülve (többek között az articsóka, a turbolya és az ehető virágok vezetésével).

A „Napórás iskola” épülete jelen pillanatban üresen áll, de fennállnak tervek, hogy zárándokházat létesítsenek benne. Ennek jogosultsága igazán kézenfekvő, mivel a nagy népszerűségnek örvendő Mária út, illetve a Szent Jakab zárándokút is a település területén halad át. A gyógynövénykert a múltbéli rekreációs funkcióját is visszakapná ezzel, és tovább növelné a látogatottságát, immáron nem csak a környéken élők, tanulók és a pedagógusok, munkatársak számára, hanem a Zsámbékra zárándokként vagy turistaként érkezők részére is. Ennek tudatában kezdték megtervezni és kialakítani a terület nagyobb szegmensében a gyógy- és fűszernövénykertet. Ez tereprendezéseket is igényelt a szinteltolódások kiegyenlítésére, így a nyugati és a keleti falon is kezdetleges támfalat alakítottak ki. Cél volt a kolostorkertek hierarchikus szerkezetére történő formai utalás, de mindenekelőtt a kert térbeli elhelyezkedéséből adódó kényelmes, természetes mozgást lehetővé tevő útszerkezet kialakítása.

12. ábra Premontrei Női Kanonokrend gyógy- és fűszernövénykertje 2023.10, saját

Első ültetéskor főképp körömvirág, citromfű, levendula és menta került a 16 darab kialakított parcellákba. Ekkor merült fel a gondolat kertben gondozott gyógynövények a hasznosításáról. A nővérek megbízásából ekkor kezdtek bele a teakeverék készítésbe a természetett 5-6 fajból. a kert koordinátorának vezetésével egy közfoglalkoztatásban lévő hölgy gondozta a kertet, készítette a teákat és a szappanokat állandó dolgozóként, mellé nyáron diákmunkások, vagy épp 50 óra közösségi szolgálatot teljesítő gimnazisták csatlakoztak. Itt is felhívnam a figyelmet a kert közösség- és szemléletformáló, új ismeretek elsajátítását segítő hatására.

2018-ban a kert fajösszetétele szempontjából egy profilváltás vette kezdetét, Dr. László-Bencsik Ábel, a Budakalászi Gyógynövénykutató intézet akkori munkatársának szakértői tanácsadás szerinti javaslatára a kert fajösszetétele jelentősen bővült. A motiváció, hogy a jelenlegi kert a premontrei szerzetességnek a későbbiekben új arculatot is adó egyedi, szerzetesi hagyományokra alapozott, különlegesebb, diverzebb és egyben oktatói jelleget is betöltő kert legyen. Három éves munka kezdődött meg ezzel, amelynek az eredménye, hogy lassan beáll az új egyensúly, és a kert bemutatóként funkcionálhat. A 16 már korábbi hierarchikusan kialakított parcella alapján jött az ötlet, hogy farmakológiai hatások alapján épüljön fel a kert. Így lett kialakítva külön szegmens a szív- és érrendszerre ható vagy megelőző növényeknek, vagy épp a légzőszervre ható növények számára. A tervezés során kiemelt cél volt, hogy ne csak a népgyógyászati hagyományokra hagyatkozva, hanem az ún. ATC kódrendszer (a WHO által 1976-tól működő klasszifikációs rendszer, amit a gyógyszervegyületek osztályozására fejlesztettek ki. (AEEK, 2023)) tudományos dokumentációira alapozva létesüljenek az egyes szervrendszerekre ható növények parcellái. Mivel így sok esetben egymás mellé kerültek a szárazabb vagy épp nedvesebb körülményeket igénylő növények, az igényelt körülményeket a *Sempervivum* fajoknak murvával, míg például az *Asarum europaeum*-nak folyami kaviccsal idealizálták. A területen növényvédőszereket nem használnak, ellenben ökológiai minősítést nem indítványoztak a területre. A nyugati oldalon, a szomszédos, új területen lesznek természetve a teakeverék- és szappangyártáshoz kiválasztott növények, továbbá itt helyezkedik el már most is, a foglalkozások színteréül szolgáló műhely, ahol a feldolgozás folyik.

13. ábra Premontrei Női Kanonokrend gyógy- és fűszernövénykertje, parcella, 2023.10, saját

A teakeverékek és szappanok fő piaca jelen pillanatban a premontrei rend szerzetesei, az általuk működtetett intézmények – iskolák, idősek otthona- dolgozói, illetve az egyházközség tagjai. A termékek forgalmazása még nincs engedélyezve, így ezek nem kerültek értékesítésre, adományként, és ajándékként jutnak el a közönséghez. Ez kiváló lehetőséget biztosít – a közvetlen ismeretségekből adódóan- a termékek folyamatos, széleskörű, „vásárlói” elégedettséget növelő fejlesztésére. Oktatási jelleggel – napközis gyermekeknek, szakiskola hallgatóinak- illóolajleparlással, pizzaolajok és balzsamok készítésével is foglalkoznak. A jövőben mindenképp szeretnék termékeiket továbbfejleszteni, sajátos arculatot létrehozni – főképp a helyi ökoszisztémák megfigyelésével a környék természetes gyógynövényflórájára támaszkodva – és engedélyeztetni azokat. Együttműködéseket kezdeményeztek Zsámbékon már évek óta működő gyógynövényklubbal és vezetőjével, Szabó Máriával, együtt megalkotva a kert minél jobb kihasználására egy éves programtervet, ismeretterjesztő alkalmakkal és workshopokkal. Továbbá cél, hogy kiépítsék a kapcsolatrendszert a környékbeli kistermelőkkel. Erre egy jó példa, hogy mézecet készítéshez a mézet helyi méhésztől vásárolják, illetve nyitottak későbbiekben a helyi termékek értékesítésére is.

Fontos kiemelni, hogy a Nemzeti Együttműködési Alap pályázataival sikerül fenntartaniuk (eszközök, vetőmagok stb.) és fejleszteniük a kertet, további bevételi forrásokkal jelen pillanatban még nem rendelkeznek.

14. ábra Premontrei Női Kanonokrend gyógy- és fűszernövény feldolgozó műhelye az illóolajpárlóval, 2023.10, saját

A zsámbéki egyházközség előremutató projektje az Angyalárok-parti kápolna mellett lévő, egyházi tulajdonban álló, északi lejtésű telek gyümölcsössé alakítása. A két világháború között a feljegyzések szerint gyümölcsös volt a területen, azonban az 1950-es években a helyi TSZ tulajdonába került. Egy ideig még megtartották a már öregedőben lévő fákat, majd gondozás hiányában lassan elcserjésedett a birtok, főképp csipkebogyóval, egybibés galagonyával és kökénnyel. A 2000-es években – mikor is a terület újra visszakerült a zsámbéki egyházközség tulajdonába – Holnapy D. Márton O. Praem kezdeményezésére az egyházközség önkéntes akció keretében ültetett pár fát, de szakértői tervezésre, területrendezésre, és a rendszeres karbantartásra nem fordítottak a későbbiekben energiát, így az állomány lepusztult. 2019-ben a tápiószelei Nemzeti Biodiverzitás- és Génmegőrzési Központ gyümölcsöstelepítési pályázatára indult el az Angyalárok-parti gyümölcsös telepítésének tulajdonképpen szakmai előkészítése, amelyet kimondottan egyházaknak hirdettek meg. Ekkor lett a Boldog Gertrúd Központ (ugyancsak a premontrei szerzetesrend által üzemelő idősek otthona) mögé telepítve 18 darab Kárpát-medencében honos alma, meggy, cseresznye, kajszi, őszibarack és szilva tájfajta.

15. ábra: Angyalárokparti kápolna melletti gyümölcsös, 2023.10, saját

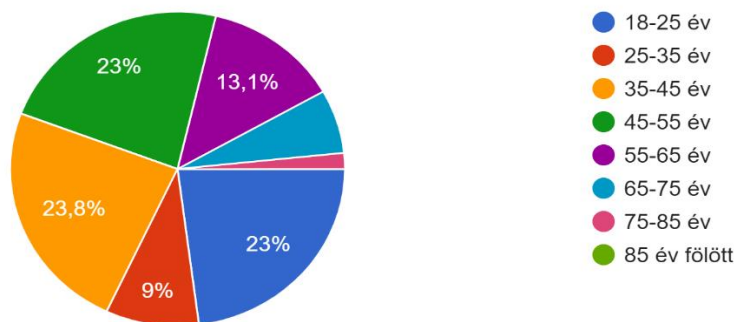
Az Angyalárok-parti gyümölcsös fajösszetételének tervezésére Dr. Szani Zsolt, a NBGK szaktanácsadója és a Növényi Génbank tanács tagja lett felkérve. A terület adottságaihoz igazítva 10 sorba és 9 oszlopba 90 fa, a terület észak-nyugati a sarkába további 8, majd közvetlenül a kápolna mellett további 2 fa lett ültetve, így összesen 100 fából áll az ültetvény. A cserjés végleges szárazúzos kiirtása után 2020 őszen megtörtént a telepítés, alma-, kajszai-, őszibarack-, szilva-, körtefák lettek elültetve. A telepítés az egyházközség önkéntes segítőinek munkájával és fák örökbefogadásával valósult meg. Az első évben igen jó eredést mutattak, azonban a 2021-es és 2022-es igen száraz nyár súlyosan megviselte az állományt, főképp a kiépítetlen öntözőrendszer, illetve közeli kút hiánya miatt nem elegendő vízellátottság miatt. Jelenleg 2023 októberében a fák 80%-a életképes, a kipusztult fák cseréje folyamatban van. Vadkár nem jelentkezett, de karóval és tyúkhálóval védik az állományt.

Kapovits Judit, a MATE Károly Róbert Campus gyógy- és fűszernövények felsőoktatási szakképzés hallgatójaként, záródolgozatában a gyümölcsös élő sorköztakarójának kezelési tervét szeretné elkészíteni jövő tavasszal. A cél, hogy eredményesen megmaradjanak a gyümölcsös természetes aljnövényzetéből a gyűjtésre alkalmas gyógynövényfajok, pl.: orbáncfű, cickafark, apró bojtorján, lándzsás útifű. Az elképzelés szerint a fáktól 1,5-2 méterre vágnák csak rendszeresen a fűvet, a középső szakaszokon a gyűjtendő növények a megfelelő szedési állapotig zavartalanul fejlődhetnek, majd a begyűjtés után e fajokból is a premontrei nővérek gyógynövénytermék-kínálatát bővítenék.

2. A kérdőíves felmérés eredménye

1.1 A kitöltők általános jellemzése

A kérdőív kitöltői nem alapján 66,4%-ban nők voltak, 33,6%-ban férfiak. A női nem túlsúlyának indokai lehetnek a mintavétel helye (Facebook csoportokban való nagyobb létszámú, és aktívabb részvétel), továbbá maga a téma.

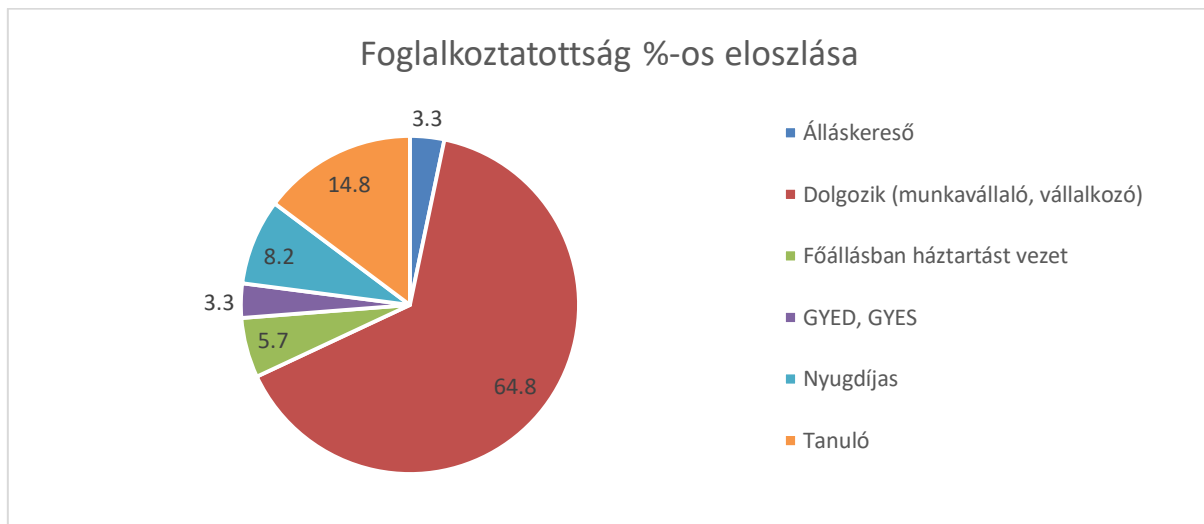
16. ábra Életkor eloszlás, 2023, saját

Az életkor eloszlásánál egy normális eloszlást láthatunk. Kimondottan cél volt, hogy az idősebb korosztály részéről is sikeres mintákat kapjak, amely 8,2%-ban sikerült is, 2 fő a 75-85 év közötti korosztályból, 8 fő pedig a 65-75 év közötti korosztályból reprezentálta generációját. A további témák kidolgozásakor őket egy halmaznak fogom tekinteni, és értékelni. A 18-25 év közöttiektől származó nagyszámú kitöltés életkoromból adódó ismeretségi körömnél tudható be, azonban a 35-45 és a 45-55 éves kitöltők a már saját ingatlannal, biztos jövedelemmel és egzisztenciával rendelkező lakosság a téma iránt való nagyobb lelkesedését mutatja. (Láthatjuk, hogy a 25-35 között lévőknek még a hivatáskeresés, alapvető szükségletek megteremtése, esetleg kisgyermeknevelés mellett feltételezhetően nincs még elég anyagi és időbeli lehetőségük, és emiatt kisebb az érdeklődésük a téma iránt.)

78,7%-ban házasoktól, vagy párkapcsolatban lévőkötől kaptam választ, míg 21,3%-ban (26 fő) egyedülállóktól. Az egyedülállók többségében a fiatal, még tanuló és a nyugdíjas korosztályhoz tartoztak. A kérdés alapvetően arra az összefüggésre fókuszált, hogy kevésbé elterjedt-e a kertészkedés az egyedülállók körében. A 122 fős mintából összesen 8 fő nem természet semmit otthon, ebből 3 fő volt egyedülálló, tehát nem állítható, hogy körükben kevésbé lenne népszerű a kertészkedés. 70 válaszadó gyermekes (tehát 57,38%), ebből négyen GYED-en (Gyermekgondozási díj) vagy GYES-en (Gyermekgondozást segítő ellátás) vannak; heten

főállásban háztartást vezetnek; ketten álláskeresők; hárman nyugdíjasok; 54-en pedig aktívan dolgozók. A 70-ből 21,4% egy, 30% kettő, 21,4% három, 17,1% négy, 10% pedig öt gyermekkel rendelkezik.

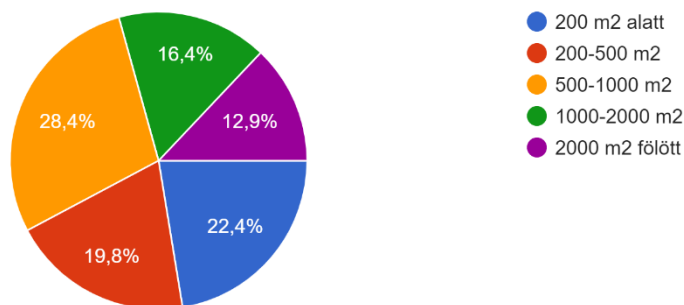
A 122 főből 79 dolgozik munkavállalóként, vagy vezet vállalkozást, amelyből 62%, azaz 49 fő a 35-55 év közötti korosztályhoz tartozik. Ez alapján elmondható, hogy kérdőívemet a legnagyobb arányban a 35 és 55 év közötti, dolgozó lakosok töltötték ki. Továbbá tény, hogy a tanuló kategóriába kizárólag 18-25 év közöttiek tartoznak.

17. ábra Foglalkoztatottság %-os eloszlása, 2023, saját

Lakóhelyén összesen 5 ember nem rendelkezik saját kerttel, azonban egy kétgyermekes családapát még ez sem akadályoz meg abban, hogy zöldséget termesszen. Az 5 főből is 3 a 18-25 év közötti korosztályhoz tartozik, tehát feltételezhetően egzisztenciális okok miatt nem jutnak kerthez vagy földterülethez, illetve lehetséges, hogy bár ide vannak bejelentve, életvitelszerűen mégsem itt tartózkodnak. Tehát a válaszadók 95,9%-ának ez nem támaszt akadályt a kertészkedéssel szemben.

A következő kérdésről 116 fő nyilatkozott – az előző kérdésből logikusan következőhöz – hogy átlagosan mekkora kertterület (növényzettel fedett) áll a rendelkezésükre. A kikötés szükségességét az esetlegesen nagy felületen leburkolt, a növényzet kialakulását tartósan gátló részek feltételezése indokolta. Az alábbi diagram jól szemlélteti, hogy a lakosság többsége 500 négyzetméter feletti földterületet hasznosíthat, amely már elég nagy ahhoz, hogy az egyéb kertfunkciók (terasz, garázs, kapubeálló, gyermekjátékok stb.) mellett maradjon hely a kertészkedéshez.

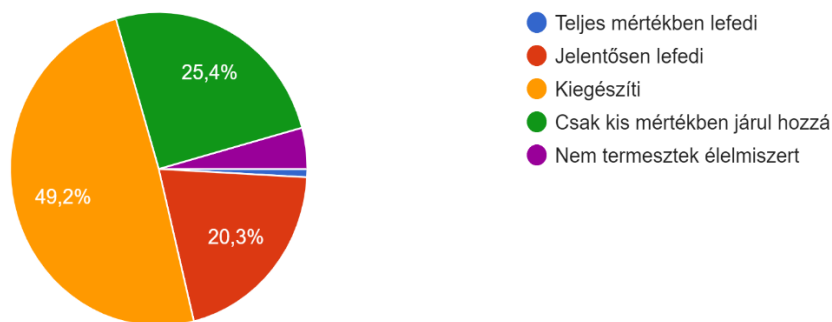

18. ábra: Rendelkezésre álló növényzettel fedett kertterület eloszlása %-osan, 2023, saját

1.2 A zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény termesztés népszerűsége, önellátás

122 válaszadóból mindössze 8 volt, aki nem termeszt magának sem zöldséget, sem gyümölcsöt, sem gyógy-és fűszernövényt egyáltalán. Ebből ketten gyermekkel is rendelkező kitöltők voltak, akik egyáltalán nem termesztenek semmit otthonukban, illetve 4 volt közülük, aki saját kerttel nem rendelkezik. Az eredmények erősen alátámasztják, hogy a lakosság törekszik kihasználni a kert adta élelmiszertermelési lehetőségeket. 107 ember foglalkozik gyümölcssel, 106-an állítanak elő zöldségeket, és 81-en próbálkoznak gyógy- és fűszernövény termesztéssel. A négy vagy öt gyerekkel rendelkező családok mindegyike termeszt otthon gyümölcsöt, és zöldséget, és többségében gyógy- és fűszernövényt is. A főállásban háztartást vezetőik és álláskeresőik kivétel nélkül mindhárom kultúrával foglalkoznak otthonukban, a GYES-en és GYED-en lévő édesanyjakról pedig majdnem kizárólagosan elmondható ugyanez. Nyugdíjas korosztály kitöltői is egyértelműen tevékenykednek valamivel. A legnagyobb szórást a dolgozók és a tanulók körében figyelhetjük meg.

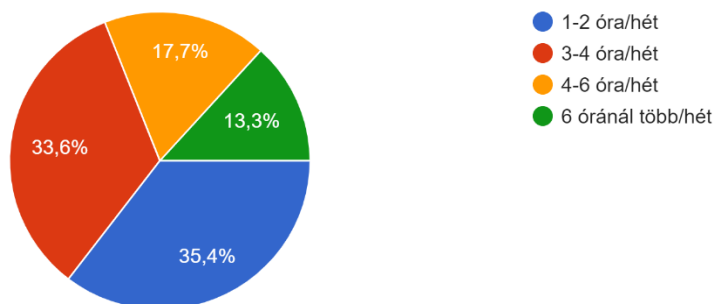
Arra, hogy a termesztett zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény mennyisége mennyire fedeti le az adott háztartás igényeit, a reméltekhez képest elég pozitív válaszok érkeztek. 118 főből már találunk egy olyan válaszadót (nyugdíjas hölgy), aki teljes mértékben ki tudja elégíteni háztartása igényeit, 24 fő pedig jelentősen le tudja fedni azokat a fent említett élelmiszerekkel. A főállásban háztartást vezető személyek mind, az álláskeresők közül pedig majdnem mind a jelentősen lefedi, vagy a kiegészítő választ adták, tehát látják és prioritizálják az élelmiszertermelésben a háztartásuk kiadásainak ily módon való csökkentését.

19. ábra A termesztett zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény mennyiség lefedettsége a háztartásban, 2023, saját

A következő kérdésnél mindenképp szem előtt tartottam, hogy a több opciós válaszlehetőségeken túl, egyéni válaszokat is megfogalmazhassanak a kitöltők. Arra, hogy cél-e, hogy a megtermelt élelmiszer arányát növelje háztartásában, minden további kikötés nélkül 18 igen válasz érkezett. 3-an jelezték, hogy igen, de anyagi akadályai vannak, és 24-en, hogy ennek anyagi és időbeli akadályai vannak. Legtöbben problémaként csupán az időbeli korlátokat említették, többségük (75%) dolgozó. 10,2% nyilatkozott csupán arról, hogy nem szeretné növelni a mennyiséget. További válaszként legtöbben az alkalmas minőségű vagy méretű terület hiányát jelezték; illetve említették még az időjárásból és növényvédelemből származó nehézségeket, szakértelem hiányát, fizikai erőnléti akadályokat.

A márciustól októberig terjedő időszakra szerettem volna specifikusan rákérdezni, mivel kiskerti termesztésnél hazánkban ez az időszak releváns. Az eredményeken láthatjuk, hogy a többség (69%) nem szán heti 4 óránál többet a kertészkedésre. Ellenben a nyugdíjas kertészkedők 60%-a 6 óránál többet tölt a kertjében e tevékenységgel.

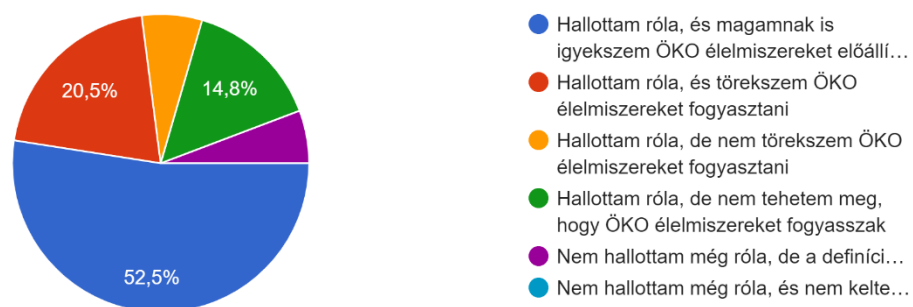
20. ábra A zöldséget, gyümölcsöt, gyógy- és fűszernövényt termesztésre szánt óra/hét a márciustól októberig terjedő időszakban, 2023, saját

A kitöltőket 5 zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény faj felsorolására kértem, amely legnagyobb jelentőségű, elengedhetetlen a kertjükben. A kérdés ugyan nem kapcsolódik

közvetlenül szakdolgozatom témájához, mégis színesíti azt, és esetlegesen irányt mutathat későbbi munkákhoz, kezdeményezésekhez a termesztési prioritásokat illetően. Fontos figyelembe venni, hogy miközben e kérdésre válaszoltak, nem feltétlenül a legnagyobb jelentőségű fajokat írtak, hanem közrejátszhatott, hogy mire a legbüszkébbek. Feltételezhetően így kerültek a listába olyan fajok, mint a naspolya, egres, spárga, rebarbara vagy a lestyán. A legmeghatározóbb gyümölcsfajok a válaszok alapján az alma (magasan a legtöbb, 45 szavazattal), a meggy, az eper, a körte, és az őszi- és a kajszi-barack. Zöldségfajoknál a paradicsom egyértelműen döntő többséget szerzett, a 108 kitöltőből 91-en említették meg. További jelentős fajok a cukkini, paprika, uborka, hagyma. Gyógy- és fűszernövény fajoknál a menta, bazsalikom, petrezselyem, zsálya és a citromfű kapták a legtöbb említést.

1.3 Az ökológiai gazdálkodás ismerete

Az első kérdésem ebben a témában arra irányult, hogy az ökológiai gazdálkodás és az ökotermékek mennyire ismertek a lakosság körében. Válaszlehetőségként volt megadva a „Nem hallottam még róla, és nem keltette fel érdeklődésemet” opció, azonban a 122 válaszadó közül ezt senki nem jelölte meg. Az alap észrevétel tehát fennáll, miszerint az ökológiai gazdálkodás elvei stabilan népszerűek. A „Hallottam róla, de nem tehetem meg, hogy ökoélelmiszereket fogyasszak” kategóriát 18-ból 10 szavazóként a fiatalok határozták meg, de többségük még ennek ellenére is törekszik ökológiai elvek mentén megtermelni magának, vagy fogyasztani az ökoélelmiszereket. Legnagyobb számban a saját maguknak ökológikus módon termesztők, a 35-55 év közötti korosztályból kerültek ki. Csupán 7 fő (5,74%) volt, aki egyáltalán nem is hallott az elvekről korábban, mégis szimpatizál vele a kérdőívben is leírt rövid definíció alapján. 8 fő (6,56 %) nyilatkozott csupán úgy, hogy bár hallott róla, de nem szándékozik ökotermékeket fogyasztani.

21. ábra: Ökológiai gazdálkodás elterjedtsége, ÖKO élelmiszerek preferenciája, 2023, saját

A kérdést, a pontosítás érdekében, tovább bontottam két alkérdésre, ami alapján az első, hogy a háztartásában van-e, és ha igen, milyen akadálya az öko/bio élelmiszerek fogyasztásának. Több válaszlehetőséget is megadhattak a kitöltők. 26,4%-ban a megkérdezetteknek ennek egyáltalán nincs akadálya, most is ezeket az élelmiszereket preferálja. Legnagyobb arányban, 48,8%-ban az anyagi nehézségek jelentik a gondot, 30,6%-ban szervezési és időbeli akadályok, 28,9%-ban pedig beszerezhetőségi, hozzáférési problémák. A kérdésre saját, egyedi választ is lehetőségük volt megadni, amelyre az alábbi visszajelzések érkeztek: „A gyümölcsfákat olykor drasztikusabban kell megpermeteznem”; „Drágák, majdnem megfizethetetlen egy nagyobb család számára”; „Amit nem tudok megtermelni azt a Tök jóból (Tök és Zsámbék község határán gyümölcs és zöldségtermesztő gazdaság) veszem meg. Nem ragaszkodom kimondottan a BIO dolgokhoz.”; „Ez sokkal tudatosabb egészségmagatartást kíván.”; „A saját termesztésű vegyszermentes, permakultúrás. Venni nem tudok ilyet.”; „Nem hiszek benne! A zsámbéki piacon pl. minden a nagybani piacról való.”

A másik alkérdésre, miszerint van-e akadálya, és ha igen, milyen jellegű, hogy kertjében is ökológiai gazdálkodás elvei szerint termesse az élelmiszereket, 53 %-ban a válaszadók egyértelműen a „nincs” választ jelölték meg. 36,8% jelölte meg a nehezebb növényvédelmet, 24,8% a körültekintőbb tervezését, 23,9% az elvek ismeretének hiányát, 14,5% a kiszámíthatatlanabb termést, mint nehézséget. A nyitott opcióra érkezett válaszok között szereplő problémák: „Vannak olyan kártevők, gombák, amik ellen nem használnak a bio szerek”; „Egyre több újabb és újabb kártevő van növényekre és állatokra egyaránt, amelyek esetében nem használnak öko szerek (pl. poloskák)”; „Több munka”; „Nincs saját kertünk”; „Anyagi”; „a szomszédok nem ökok, füstölnek, műanyagot égetnek, akkor miről beszélünk”; „rendkívüli időjárás”. Fontosnak tartom az egyéni válaszok szóról szóra való idézését, az esetleges információtorzulás elkerülése végett.

77%-ban érkezett „igen” visszajelzés, és 23%-ban „nem”, arra a kérdésre, hogy részt venne-e a kitöltő ökológiai gazdálkodás kiskerti megvalósításáról szóló rendezvényeken, előadásokon Zsámbékon. Érdemes hozzátenni, hogy az eredmény pozitív kimenetelét arányaiban a dolgozó, és házas, vagy párkapcsolatban élő többnyire gyermekes személyek határozták meg. A tanulók esetében érkezett még 2/3-os igen reakció, azonban többi foglalkoztatási kategória alapján többnyire 50-50%-hoz közelítő eredmények születtek.

1.4 Kistermelők támogatása

Vizsgáltam a vásárlói hajlandóságot zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény tekintetében, hogy mennyire fontos a lakosságnak, hogy rövidítse a közvetlen környezetében az ellátási láncokat, azaz Zsámbék 20 kilométeres körzetéből vásárolja a fenti termékeket. A 20 km-es körzetet az alapján határoztam meg, hogy ennek már kellő számú település a részese ahhoz, hogy minimálisra lehessen csökkenteni annak a lehetőségét, hogy valamilyen élelmiszer ne lenne elérhető a régióban, azonban Budapestet már éppen nem éri el. 38,52% minden fenntartás nélkül támogatná a projektet, 28,69 % pedig igen, ha ez nem igényelne tőlük többlet anyagi és időbeli ráfordítást. Nyolc fő csupán abban az esetben hajlandó ennek eleget tenni, ha ezek az élelmiszerek és beszerzésük legfeljebb 20% többlet anyagi ráfordítást igényel, 2 főnek pedig, ha ez legfeljebb 30 perc/hét többlet időráfordítást (pl. a megszokottól eltérő beszerzési hely) igényel. További két fő volt, aki a kérdésre nemleges választ adott magyarázat nélkül. A további válaszadók az alábbi válaszopciók kombinációit adták.

Az üzletekkel, szupermarketekkel szemben való támogatottsága a helyi növényi élelmiszerkistermelőknek a válaszadók több mint felénél, 51,64%-nál egyértelmű volt, feltételek nélkül is. További 18,85% is ezen a véleményen van, azonban, csak akkor, ha ez az előző kérdéshez hasonlóan, nem igényel többlet anyagi, vagy időbeli ráfordítást. 12 fő jelezte, hogy csupán, ha ez legfeljebb 20% többlet anyagi ráfordítást eredményez, akkor releváns számára a kérdés, és egy fő, akinek a kizárólagos ellenvetése, ha ez több ráfordított időt jelentene, mint 30 perc/hét. „Nem” válasz 5 személy esetében érkezett.

A két kérdés esetében a foglalkoztatottság, életkor függvényében való elkülönítése a válaszoknak a kérdőív alapján nem reprezentatív, nem érkeztek korosztályosan, vagy munkaviszony, élethelyzet alapján konzekvensen eltérő visszajelzések.

Arra a kérdésre, miszerint tud-e róla, hogy a Zsámbéki Premontrei Női Kanonokrend nővérei gyógynövénykertet létesítettek, és termékeik megvásárolhatóak a településen 51,6%-ban született pozitív válasz. Szeretném hozzáfűzni, hogy az, hogy jelen pillanatban e termékek nem megvásárolhatóak, illetve korábban sem voltak forgalomban, hanem csak a nővérek ismerősei, kollegái számára voltak elérhetőek, nem módosít a válaszok értékelhetőségén, mivel a hangsúly itt az információáramlás, és a témában való tájékozottság meglétén, vagy nem létén volt. Legnagyobb arányban a 18-25 év közötti korosztály nem hallott még a kezdeményezésről.

Sokkal kevesebben hallottak arról, hogy a zsámbéki római katolikus egyházközség gyümölcsöskertet létesített. 28,7% értesült már róla, azonban 71,3%-még nem. Ennek okai lehetnek, hogy jóval később, mindössze pár éve létesült, illetve még nem származott termés,

eredmény belőle. Az igen választ többségében a 45-55 év közötti korosztály erősítette meg, feltételezhetően az egyházközség aktív tagjai, akik a telepítésben, vagy annak támogatásában is részt vettek.

1.5 Kezdeményezésekre való igény

96,7%-os „Igen” válasz született arra a kérdésre, miszerint szívesen látna-e egyéb kezdeményezéseket az önkormányzat, vallási, illetve civil szervezetek részéről Zsámbékon, amelyek támogatják az ökológiai gazdálkodást, települési élelmiszer-önellátást, helyben termesztést vagy a kistermelőket. „Nem” választ négy, 35-65 év közötti dolgozó (munkavállaló, vállalkozó) adott, ennek okairól a kérdőív alapján nem lehet következtetni a többi kérdésre adott válaszaik alapján sem.

Utolsó kérdésként a kitöltőknek lehetőségek nyílt véleményyt, egyéb megjegyzést, javaslatot hozzáfűzni a témához. Az itt adott válaszokat mind feltüntettem, mivel azok általam való rangsorolása, ezáltal egyes válaszok fel nem tüntetése önkényes lenne, és információvesztéssel járhatna az eredményekre épülő más tanulmányoknak.

Zsámbék lakóinak egyénileg megfogalmazott reakciói:

- Termelői piac, ami nem egyenlő a belvárosi bazárral. Itt csak kistermelők lennének, csak saját áruval mondjuk kedden/szerdán és szombaton
- Kosárközösség, képzés az idősek számára, fórum terménycserére
- Híresztelni kell, marketing nélkül csak egy nagyon szűk réteg fog tudomást szerezni róla
- Pl. FB oldal, ahol felajánlja az, akinek a kertjében épp valamiből többlete van. (Most pl. a "zsámbéki polgárok" oldalon szoktak, de ha erre a célra lenne, talán egyszerűbben rátalálnék :)
- Legyen nyilvános nap az előbb említett kertekbe, több nyitottság az egyház részéről. A helyi Piacon meg kéne jelenni a bio termékeknek.
- alkalmas terület(ek) bérelhetősége/használata önkormányzattól/egyháztól/egyéb tulajdonostól
- Újra szeretném, hogy sok kistermelő legyen Zsámbékon
- Barátok között, cikk az újságban, facebookon
- Több promó a fentiekről az iskolák és az önkormányzat részéről, esetleg díjak kiosztása aki bizonyítottan így termel, és szervezi ezt a láncot, pl. lehetne ennek referense, mint hogy turisztikai irodánk is van.

- Amíg a saját kertjükben az emberek 80%-a fűvet termel haszonnövények helyett, addig ez nehéz lesz.
- Azon platformok, lelőhelyek hirdetése, ahol az ökológiai gazdálkodásról és az ehhez tartozó fontos információkról lehetne értesülni. Továbbá a permakultúrális gazdálkodásról is esetlegesen több tudnivaló megosztása.
- Elképzelésem szerint egy nagyobb területet kellene dinamikussá tenni, akár több gazda összefogásával, majd ott elkezdni a termesztést. A jó föld elvégzi a munkát.
- Csak saját részre termelünk, évek óta vegyszermentesen.;
- Iskolákban a tanulókkal gyümölcs- és zöldség-kertekben munka végzés és ennek tanítása órarend keretében is.
- Hétfvégén legyen piac
- A helyi gazdálkodás élelmiszereinek online rendelése és kiszállítása segíthetne a Budapesten dolgozóknak, akik számára a piac megoldhatatlan a munkaidő miatt.
- Pályázati lehetőségek indítása
- Kosár-közösség jelenléte
- A napi gépjármű forgalom elterelése (kivéve persze az itt lakókat).
- Mindenképpen szükségesnek tartom a felkészülést és felkészítést az egyre szélsőségesebb időjárási körülményekre.
- Ökopiac rész a piacon belül
- Pályázati források felkutatása, figyelése akár a "ZsEK" részéről...
- Arról, hogy vannak gyógynövényei a Nővéreknek tudtam, de arról, hogy árulják már nem
- Befőzés, tartósítási formákra is tovább vinném a témát. Zsámbék város közösségi konyhája, kemencéje.
- A külterületi polgárok se maradjanak ki ezekből, mint p. az ágdarálásból :)
- Ökológiai gazdálkodás?... A legjobb esetben füvesítik a kerteket, udvarokat, de helyben rengeteg az elhanyagolt kert, porta, felveri a gaz A környéken ez a legelhanyagoltabb település, ilyen szempontból is. Olcsóbb megvenni a multiknál, mint a földet túrni. (én imádom), egyébként se szeretnek az emberek dolgozni, már az öregek sem.
- Az ágdarálásból származó aprítékot helyben használhassák föl a kerttulajdonosok, vagy egy önkormányzati komposztáló telep.
- Hirdetés, zsámbéki piacon való megjelenés

VI. KÖVETKEZTETÉSEK

A korábbiakban megállapított négy hipotézis kiértékelése:

H1- A lakosság szívesen termel kiskertjében növényi élelmiszert és érdekli az önellátás

A kérdőívet kitöltők többsége termel kertjében növényi élelmiszert, a városias környezet és az urbanizáció nem akadályozza meg őket, hogy saját termesztésű élelmiszerekkel egészítsék ki háztartásuk igényeit. 122-ből mindössze 5 főnek nincs lehetősége kerthasználatra. Az önkormányzat célja, hogy a teleknagyságok ne aprózódjanak tovább, a szuburbanizációs hatások sem fognak radikálisan növekedni, így a lakosságnak könnyebben lesz lehetősége háztartásában az élelmiszerönellátás növelésére, amelyre az igény ugyancsak egyértelmű a kitöltők többségénél. A 35-55 év közötti korosztály, a háztartásvezetők és munkavállalók foglalkoznak leginkább kiskerti kertészkedéssel és az önellátás gondolatával.

H2- A lakosság többsége hallott már az ökológiai gazdálkodásról, de elveivel és módszereivel nincs tisztában, azonban a hallottak alapján szimpatizálnak vele.

A kitöltők több mint fele hallott már az ökológiai gazdálkodás elveiről és magának is az elvek mentén próbál élelmiszert előállítani. Háromnegyedük szívesen is részt venne előadásokon, eseményeken a témával kapcsolatban és bővítené ismereteit (növényvédelem, tervezés stb.) Az interjúk alapján kiderült, hogy az önkormányzat az eddigiekben is támogatta az ökológiai gazdálkodással kapcsolatos eseményeket, azonban a célközönséghez sokszor nem ért el ezek az információk a rendezvényekről, az alábbi eredmények mindkét fél számára is visszajelzéseként szolgálhatnak. Az öko élelmiszerek prioritizálásának leginkább anyagi akadályai vannak, de a felmérés alapján nem elhanyagolható az idő-és szervezésbeli többlet energia-ráfordítás, és a beszerezhetőségi nehézségek. Az önkormányzat kimondottan megfogalmazza településfejlesztési stratégiájában a biogazdálkodók támogatását.

H3- A helyi kistermelők támogatása fontos számukra, azonban ezt hátráltatják időbeli, anyagi, illetve információs és egyéb nehézségek.

Zsámbékon tudatos vásárlói réteget figyelhetünk meg, a helyi piac évtizedek óta töretlen népszerűségnek örvend. 38,52% feltétel nélkül támogatná a kistermelőket, még ha ennek további anyagi és időbeli akadályai is vannak. A kistermelők felé a bizalom, az együttműködési szándék jelen van, a termelők és feldolgozók és a fogyasztók közti láncolat kialakítása hiányos, de ennek kiépítésére igény van. Az önkormányzat folyamatosan dolgozik

a helyi piac fejlesztésén, a piacot a helyi kistermelők számára igyekszik egyre kedvezőbbé tenni, ezzel nyújtva közvetett támogatást nekik.

H4- Igény mutatkozik ismeretterjesztő eseményekre, az alábbi témaköröket fejlesztő kezdeményezésekre a szervezetek, az egyházak, és az önkormányzat felé.

A kitöltők 96,7%-ban adtak „Igen” választ a kérdésre, miszerint szeretnének további kezdeményezéseket, eseményeket, projekteket. A premontrei gyógy- és fűszernövénykertről és az egyházközség gyümölcsöskertjéről nem általános az ismeretség, a kommunikáció a témakörök iránt érdeklődők és a kezdeményezők között akadozó, azonban mindkét fél szeretné ennek fejlesztését. Közös kommunikációs platform kiépítése javasolt, melyre mind az önkormányzat, mind a premontrei szerzetesrend, mind a több, mint 800 tagot számláló Zsámbéki Öko Műhely Facebook csoport, mind pedig a kitöltők nagyfokú nyitottságot mutatnak.

VII. JAVASLAT

Zsámbék lakosságának élelmiszer-önellátásnak, az ökológiai gazdálkodás népszerűségének, és a helyi kistermelők támogatásának felmérése véleményem szerint további vizsgálatokat, kutatásokat igényel. Szakdolgozatom csupán kiindulópontként tekinthető, folytatása mesterdiploma keretében ajánlott, hogy Zsámbék– mint az e kérdésekben eddig is élen járó agglomerációs kisváros – példaként demonstrálhassa a hasonló helyzetű települések lehetőségeit az adott témakörökben. Az információk további gazdagítása megalapozhatna civil vagy egyházi kezdeményezéseket, vagy a későbbiekben a városvezetés újabb településfejlesztési stratégiájához is segítséget nyújthatna.

VIII. ÖSSZEFOGLALÓ

Zsámbékot, mint Budapest közeli agglomerációs kisvárost jelentősen meghatározza a szuburbanizáció, az infrastruktúra erőteljes kiépülése, a gazdasági szegmensek átalakulása. Az itteni több száz éve jövedelmező mezőgazdaság visszaszorulóban van, pedig a település környezeti adottságai a mai napig kiválóak ahhoz, hogy a szőlőművelést, zöldség-, gyümölcs-,

gyógy- és fűszernövénytermesztést, az állattartást a lakosság ellátásához fenntartsák és támogassák.

A szakdolgozatom témája három kérdéskört foglalt magába: a zöldség, gyümölcs, gyógy- és fűszernövény otthoni élelmiszer-önellátását; az ökológiai gazdálkodás elveinek általános ismeretét és népszerűségét és a helyi kistermelők támogatását vizsgáltam Zsámbék város lakosságának tekintetében. Ehhez interjút készítettem Kapovits Judittal, a Premontrei Női Kanonokrend gyógy- és fűszernövény kertjének tervezőjével és fenntartásának koordinátorával és Horváth Lászlóval, Zsámbék polgármesterével, és online kérdőíves felmérést végeztem.

A premontrei gyógy- és fűszernövénykert céljai között a gyógynövényeket bemutató események szervezése, a fiatalabb generációk tudásának kert-, gyógy- és fűszernövényismerettel való gazdagítása, saját készítményeik fejlesztése és jövőbeli engedélyeztetése, rekreációs tér biztosítása szerepel. A zsámbéki római katolikus egyházközség által telepített gyümölcsös a termőre fordulása után a település rászorulóit, hátrányos helyzetű lakosait szeretné segíteni gyümölcskészítményekkel. Az önkormányzat fenntarthatósági céljai a Zsámbék 2030 – Közösségi Tervezés című dokumentumában kerültek megfogalmazásra, mely szerint nyitottak a meghatározott célok mentén új kezdeményezésekre. Jelenlegi munkáik a helyi piac fenntarthatóbbá tételére, egy zsámbéki Tündéerkert létrehozására, a zártkertek aprózódásának megállítására és visszafordítására, és ezzel a gazdálkodás népszerűsítésére irányulnak többek között.

Az online kérdőíves felméréssel Zsámbék felnőtt népességének körében 122 fős mintát gyűjtöttem. Az eredmények igazolták, hogy Zsámbékon a lakosság kihasználja a kertje adta élelmiszerelőállítási lehetőségeket, többségileg tisztában van az ökológiai gazdálkodás elveivel, figyelemmel kíséri a helyi kistermelőket, mindezen prioritások jelentősége pedig az önkormányzat dokumentációiban, fejlesztési stratégiáiban is tükröződik. Igényük van az alábbi témákkal kapcsolatos eseményekre, szívesen gazdagítanák ismereteiket.

A fenntartható mezőgazdaságnak elvekre van szüksége az előrelépéshez, éppen, mint a fenntartható település- és vidékfejlesztésnek. Zsámbék lakosságának tudatában már megfogalmazódtak elvek és célok, melyet a több évtizede zajló projektek mellett a szakdolgozatom eredményei is alátámasztanak. Ahhoz, hogy jelentős változásokkal modernizálják a települések önellátását hazánkban, előremutató példák kellenek. Zsámbék város jóval meghaladja szemléletével a hazai városokat, a nyitott városvezetés és a céltudatos lakosság példaként léphetne elő és bizonyíthatná, hogy igenis helytálló városi környezetben is élelmiszer-önellátásról, ökológiai gazdálkodásról, és kistermelők jelenlétéről és támogatásáról beszélni, továbbá e célokat eredményesen támogatni.

IX. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szaktervezésemhez a segítséget szeretném megköszönni a konzulensemnek, Gál Izóráknak, interjúalanyaimnak, Kapovits Juditnak és Horváth László polgármester úrnak, valamint Peták András támogatását.

X. FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 2023 Tájépítész MSc II. évfolyam. (2023. 06 16). *A Zsámbéki-medence tájvédelmi és tájfejlesztési tanulmányterve*. Forrás: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet: https://tajepiteszet.uni-mate.hu/documents/318829/508180/ZSA%CC%81MBE%CC%81KI-MEDENCE%20VE%CC%81GLEGES%20TANULMA%CC%81NYTERV%20PREZENTA%CC%81CIO%CC%81_web.pdf/9d02a41b-ef8c-17a7-916b-93cd582c1ac9?t=1686907222148
2. AEEK, Á. (2023. 10 23). *Egészségügyi Fogalomtár*. Forrás: AEEK, Állami Egészségügyi Ellátó Központ: <https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php/ATC>
3. Alternatív Energia. (2015. 05 28). *Fenntartható mezőgazdaság*. Forrás: Alternatív Energia: <https://alternativenergia.hu/fenntarthato-mezogazdasag/72015>
4. Anonym. (1965-66). *Felszabadulási Emlékkronika*. Zsámbék.
5. Attenborough, D., & Hughes, J. (2020). Egy élet a bolygónkon. In *A Life on Our Planet. My Witness Statement and A Vision for the Future*. London: Witness Books.
6. Besenyő et al., J. (2022). Élelmiszer-önellátás és önellátásra hajlandóság eltérő lélekszámú településeken. *Biztonságtudományi Szemle - RAJNAI 60 Különszám*, 43-55.
7. Borsos, B. (2007). Az ökofalu koncepciója és helye a fenntartható település- és vidékfejlesztésben. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
8. Böhm, A. s. (2015). *Töki Helytörténeti füzetek 3. - A Nyakas-tető természeti képe*. Budapest.
9. Csepilek, M. (2020). Jeles napok és népszokások Zsámbékon. In *Mesélő múlt - Mesélő Zsámbék 3*. Zsámbék: Zsámbék Város Önkormányzata.
10. Csete, L. (2005). Az agrár- és vidékfejlesztés fenntartható rendszere. *GAZDÁLKODÁS - Agroökonómiai Tudományos Folyóirat*.
11. Domonkos, K. (2020). Felsőfokú mezőgazdasági Technikum Zsámbékon 1962-1978. In *Mesélő Múlt - Mesélő Zsámbék 3*. (old.: 51). Zsámbék: Zsámbék Város Önkormányzata.
12. Dunai, I. (1998. 06 18). Zártkörű paradicsom. *Új Dunántúli Napló*.
13. ENSZ, K. é. (1987). "Közös jövőnk". *Brundtland-jelentés*.

14. European Commission. (2021. 12 06). *EU country factsheets*. Forrás: European Commission: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2021-12/agri-statistical-factsheet-hu_en_0.pdf
15. FAO. (2023. 11 13). *Sustainable Food and Agriculture*. Forrás: Food and Agriculture Organization of the United Nations: <https://www.fao.org/sustainability/en/>
16. Gyulai, I., Nagy, D., Vigh, A., & Kiss, J. (2012). *A fenntartható fejlődés*. Miskolc: Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány.
17. *Gyűrűfű*. (2023.. 10. 16.). Forrás: Wikipédia: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Gy%C5%B1r%C5%B1f%C5%B1>
18. Hegedűs, I. (2012). A minőségi élelmiszertermelés helyzete és lehetőségei: Az ökológiai gazdálkodás Magyarországon. Göngyös.
19. Károlyi, J., Schuchmann, P., & Marthi, Z. (2020). *Zsámbék Város településfejlesztési koncepciója*. Zsámbék: Zsámbék Város Önkormányzata.
20. KSH. (2014). Agglomerációk, településegüttesek. *Magyarország településhálózata 1.* . Budapest: KSH.
21. KSH. (2023. 11 08). *14.1.2.11. Az egy főre jutó éves élelmiszer-fogyasztás mennyisége régió és a települések típusa szerint [kilogramm]*. Forrás: Központi Statisztikai Hivatal: https://www.ksh.hu/stadat_files/jov/hu/jov0051.html
22. KSH. (2023. 11 09). *19.1.1.18 Fontosabb szántóföldi növények termésátlaga [kg/hektár]*. Forrás: Központi Statisztikai Hivatal: https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0020.html
23. KSH. (2023. 11 09). *19.1.1.19. Fontosabb zöldségfélék termésátlaga [kg/hektár]*. Forrás: Központi Statisztikai Hivatal: https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0019.html
24. KSH. (2023. 11 09). *19.1.1.20 Fontosabb gyümölcsfélék és a szőlő termésátlaga [kg/hektár]*. Forrás: Központi Statisztika Hivatal: https://www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu/mez0020.html
25. KSH. (2023. 10 01). *Helységnévtár*. Forrás: Központi Statisztikai Hivatal: https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=25034
26. Mazug, L. (2022). *Mesélő Zsámbéki Képeslapok - Mesélő Zsámbék 4*. Zsámbék: Zsámbék Város Önkormányzata.
27. Mészáros, Á., & Scharle, K. (2018). *Zsámbék központi tere egy család emlékezetében - Mesélő Zsámbék 1*. Zsámbék: Zsámbék Város Önkormányzata.
28. *NÉbih*. (2022. 05 23). Forrás: Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal: <https://portal.nebih.gov.hu/-/okologiai-gazdalkodas>
29. *Nyakas-hegy*. (2023. 11 09). Forrás: Wikipédia: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Nyakas-hegy>
30. Pásztor, L. (2009). Zsámbék. Zsámbék.

31. Pusztay, B. (1990). A racionális földhasználat. In *A racionális földhasználat* (old.: 39). SZTE Egyetemi Kiadványok.
32. Szabó, E. (2021). A budapesti agglomeráció urbanizációs folyamatai, A budapesti agglomeráció főbb jellemzőinek elemzése térinformatikai módszerekkel. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
33. Szentés et al., T. (2006). *Fejlődés, versenyképesség, globalizáció II*. Budapest: Akadémia Kiadó.
34. Szűcs, D. (2018). Fenntartható vagy ökológiai mezőgazdaság? Ma már nem lehetőség, kötelező! . *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században 255*. Budapest.
35. United Nations. (2023. 11 13). *Global issues - Food*. Forrás: United Nations: <https://www.un.org/en/global-issues/food>
36. *Zsámbék*. (2023. 10 16). Forrás: Wikipédia: <https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Zs%C3%A1mb%C3%A9k&oldid=25567832>.
37. *Zsámbék népessége*. (dátum nélk.). Forrás: Népeség.com: <http://nepesseg.com/pest/zsambek>
38. Zsámbék Város Önkormányzata. (2010). *Zsámbék Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája*. Zsámbék: Zsámbék Város Önkormányzata.
39. Zsámbék Város Önkormányzata. (2016). *Zsámbék Város településfejlesztési stratégiáját megalapozó társadalmi egyeztetés záródokumentuma*. Zsámbék: Zsámbék Város Önkormányzata.
40. Zsámbéki Tanács. (1965.03.25.). *Zsámbék 20 éves fejlődése- elhangzott az 1965. március 25-i ünnepi tanácsülésen*. Zsámbék.
41. *Zsámbéki-medence*. (2023. 10 16). Forrás: Wikipédia: <https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Zs%C3%A1mb%C3%A9ki-medence&oldid=24811577>

XI. ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra Élelmiszer termelés otthon. Forrás: Besenyő et al. 2022. alapján saját szerkesztés, 20238
2. ábra: Az otthoni zöldség- és gyümölcs-termesztés aránya korosztályok szerinti bontásban az egyes településeken (N=79), Forrás: Besenyő et al. 20229
3. ábra Miért nem termel otthon élelmiszer alapanyagot? Forrás: Besenyő et al. 2022 alapján saját szerkesztés, 20239
4. ábra Lehetőség esetén termelne-e élelmiszer alapanyagot otthon? Forrás: Besenyő et al. alapján saját szerkesztés ,202310
5. ábra: Nyakasi szarmata lépcső („Óriások-lépcsője”) és zsámbéki lösz fal, 2021 tavasz, saját.....16

6. ábra Zsámbék lakosságának változása; (Zsámbék népessége, dátum nélk.); (Zsámbék, 2023); (Zsámbéki Tanács, 1965.03.25.) és (KSH, Helységnevtár, 2023) adatai alapján saját ábra, 2023.10. ...	19
7. ábra: Tájhasználat, (2023 Tájépítész MSc II. évfolyam, 2023)	21
8. ábra: Jelenlegi területhasználati arányok (%), (2023 Tájépítész MSc II. évfolyam, 2023).....	22
9. ábra: Szőlő- és gyümölcsös területek változása 1852-2023 (ha), (2023 Tájépítész MSc II. évfolyam, 2023)	22
10. ábra: 2020 Magyarország összesített élelmiszerfogyasztás kg/év/fő %-os eloszlása; (KSH, 14.1.2.11. Az egy főre jutó éves élelmiszer-fogyasztás mennyisége régió és a települések típusa szerint [kilogramm], 2023) adatai alapján saját.....	25
11. ábra Zöldség és gyümölcs fogyasztás (kg) fő/év, (KSH, 19.1.1.18 Fontosabb szántóföldi növények termésátlaga [kg/hektár], 2023); (KSH, 19.1.1.19. Fontosabb zöldségfélék termésátlaga [kg/hektár], 2023); (KSH, 19.1.1.20 Fontosabb gyümölcsfélék és a szőlő termésátlaga [kg/hektár], 2023); (KSH, 14.1.2.11. Az egy főre jutó éves élelmiszer-fogyasztás mennyisége régió és a települések típusa szerint [kilogramm], 2023).....	26
12. ábra Premontrei Női Kanonokrend gyógy- és fűszernövénykertje 2023.10, saját.....	35
13. ábra Premontrei Női Kanonokrend gyógy- és fűszernövénykertje, parcella, 2023.10, saját	37
14. ábra Premontrei Női Kanonokrend gyógy- és fűszernövény feldolgozó műhelye az illóolajleparlóval, 2023.10, saját.....	38
15. ábra: Angyalárokparti kápolna melletti gyümölcsös, 2023.10, saját.....	39
16. ábra Életkor eloszlás, 2023, saját.....	40
17. ábra Foglalkoztatottság %-os eloszlása, 2023, saját	41
18. ábra: Rendelkezésre álló növényzettel fedett kertterület eloszlása %-osan, 2023, saját	42
19. ábra A termesztett zöldség, gyümölcs, gyógy-és fűszernövény mennyiség lefedettsége a háztartásban, 2023, saját	43
20. ábra A zöldséget, gyümölcsöt, gyógy- és fűszernövényt termesztésre szánt óra/hét a márciustól októberig terjedő időszakban, 2023, saját	43
21. ábra: Ökológiai gazdálkodás elterjedtsége, ÖKO élelmiszerek preferenciája, 2023, saját.....	44

NYILATKOZAT A SZAKDOLGOZAT EREDETISÉGÉRŐL ÉS NYILVÁNOS HOZZÁFÉRÉSÉRŐL

A hallgató neve: Kádár Réka Katalin
A Hallgató Neptun kódja: VWGHD2
A dolgozat címe: Zsámbék lakosságának élelmiszer-önellátásának, az ökológiai gazdálkodás népszerűségének, és a helyi kistermelők támogatásának felmérése
A megjelenés éve: 2023
A konzulens intézetének neve: Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Agroökológiai és Ökológiai Gazdálkodási Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlant állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemitulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelté után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: Budapest, 2023.11.13.

Hallgató aláírása

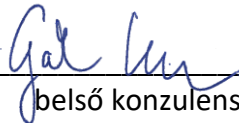
NYILATKOZAT

Kádár Réka Katalin (hallgató Neptun azonosítója: VWGHD2) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A szakdolgozatot a záróvizsgán történő védeésre javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*3}

Kelt: Budapest, 2023. 11. 12.

belső konzulens
Gál Izóra

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendó.

³ A megfelelő aláhúzendó.